

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามความหมายของสามารถ จันทร์สุรย์ (2536, หน้า 146-147) นั้น หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ในการแก้ปัญหาที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่น ของตนเองได้อย่างเหมาะสม เป็นภูมิปัญญาเกิดจากการสะสมการเรียนรู้มาอย่างยาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงไปหมดทุกสาขาวิชาไม่แยกเป็นวิชาๆ แบบที่เรารู้กันโดยทั่วไป ภูมิปัญญามี 2 ลักษณะคือ

- (1) ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ชีวิต เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต โดยเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน
- (2) ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่างๆ เช่นการทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี

ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกันคือ

- ก. มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดระหว่างสิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ
- ข. ความสัมพันธ์กับคนอื่นที่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน
- ค. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้

ทั้งหลาย

ภูมิปัญญาเหล่านี้ เป็นวิถีชีวิตของชาวบ้าน เป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของชุมชนในท้องถิ่นที่สะท้อนออกมาในรูปของภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ ยศ สันตสมบัติ (2542, หน้า 51) ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ที่ชุมชนต่าง ๆ ได้สั่งสม สืบทอดและพัฒนาเป็นเวลานานร้อย นับพันปี เป็นองค์ความรู้ที่มีลักษณะที่ใกล้เคียงกับองค์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ ทั้งนี้เนื่องมาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น เกิดจากการศึกษาในลักษณะเชิงประจักษ์ ผ่านการพิสูจน์ทดลอง มีกระบวนการคิดสรร ปรับปรุง และพัฒนาทางด้านการคิดอย่างเป็นระบบ ประกอบด้วยสิ่งสำคัญ 2 ประการคือ

(1) ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีลักษณะจำเพาะเจาะจง เฉพาะท้องถิ่น พื้นที่หรือระบบนิเวศของชุดใดชุดหนึ่ง องค์ความรู้เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ระหว่างมนุษย์ สัตว์ พืช พลังธรรมชาติ ดวงวิญญาณ ที่ดิน แหล่งน้ำ และลักษณะภูมิประเทศ ในอาณาบริเวณใด บริเวณหนึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงก่อร่างสร้างตัวขึ้นจากความเข้าใจอย่างชัดเจนในสัมพันธภาพของสรรพสิ่ง และสรรพชีวิตต่าง ๆ ที่ก่อเกิด ดำรงอยู่ แดกดับไปภายในระบบนิเวศชุดนั้น ความเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง นำไปสู่ความสามารถในการบริหารจัดการ ปรับแต่งไปใช้ประโยชน์ และพัฒนาทรัพยากรในระบบนิเวศชุดนั้นอย่างยั่งยืน

(2) ลักษณะจำเพาะของภูมิปัญญาท้องถิ่น เกี่ยวพัน เชื่อมโยง อย่างแนบแน่น กับมิติทางด้านสังคมและสิทธิของชุมชน มุมมองในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะนี้ ระบบนิเวศทุกชุดได้ประกอบขึ้นบนเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มคน ครอบครัว เครือญาติ และชุมชน กับสิ่งมีชีวิตกลุ่มอื่นๆที่ดำรงอยู่ร่วมกันภายในระบบนิเวศท้องถิ่นชุดนั้น วิธีคิดเกี่ยวกับระบบนิเวศในลักษณะเช่นนี้ ถูกนำเสนอในเรื่องเล่าหรือนิทานพื้นบ้าน ที่กล่าวถึงสัมพันธภาพระหว่างคนกับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ที่เชื่อมโยงกันทางสายเลือด การแต่งงาน หรือการเป็นพันธมิตรในรูปแบบต่าง ๆ

นอกจากนั้น ยศ สันตสมบัติ (2542, หน้า 55) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นจะก่อกำเนิดขึ้นจากเครือข่าย ความสัมพันธ์ทางสังคมและมีลักษณะเป็นองค์รวมรอบด้าน โดยที่มีอาจแยกส่วนต่าง ๆ ออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด แต่สามารถแบ่งแยกวิเคราะห์องค์ประกอบของภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ออกเป็น

ก. องค์ความรู้ในเรื่องของอาหารและยา

โดยที่ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในอาหารและยา เพื่อบรรเทาอาการเจ็บป่วยเล็กๆ น้อย ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ความรู้พื้นฐานในเรื่องอาหารและยา มักได้รับการถ่ายทอดจากยายไปสู่แม่ บุคคลพิเศษ เช่น หมอสมุนไพร คนทรง หัวหน้าผู้ประกอบพิธีกรรม อาจมีความรู้พิเศษในสิ่งที่เกี่ยวกับคุณสมบัติและฤทธิ์ทางยาของพืชสมุนไพรบางชนิด อาจมีความรู้ในเรื่องเวทย์มนต์คาถา และเทคนิควิธีในการรักษาพยาบาล มีการใช้พืชสมุนไพรและคาถาอาคมร่วมกัน

ข. องค์ความรู้ในเรื่องระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร

มีลักษณะที่ซับซ้อนและพัฒนาขึ้นมาจากความรู้พื้นฐานในด้านอาหารและยา เช่น องค์ความรู้ในการจัดการระบบการผลิต วิธีการคัดเลือกผืนป่าเพื่อตัดฟันโค่นเผา มีการพิจารณาในคุณสมบัติของดิน การคัดเลือกและเก็บรักษาสายพันธุ์พืชที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต มีระบบการจัดการน้ำเช่นเทคนิคการทำเหมือง ฝาย การท่อน้ำ การควบคุมน้ำ ตลอดจนพัฒนารูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างสังคมและองค์กรเพื่อจัดการผลิตและดูแลทรัพยากรส่วนรวม

ก. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในรูปความเชื่อ พิธีกรรมจารีตประเพณีและวิถีปฏิบัติ

การสร้างระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนทำให้เกิดความจำเป็นในการที่ต้องออกกฎระเบียบ เพื่อให้เป็นแบบแผน และบรรทัดฐานร่วมกันของชุมชน โดยปกติแล้วการแสดงอำนาจของชุมชนในการตรากฎระเบียบต่าง ๆ ที่มักแสดงออกมาในรูปความเชื่อพิธีกรรม การสร้างจารีตประเพณีขึ้นมาในชุมชน เช่น ความเชื่อเรื่องผีขุนน้ำของคนเมือง เชื่อมโยงกับรูปแบบการผลิตภาคการเกษตร พิธีกรรมและความเชื่อเหล่านี้ เป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาที่เกิดขึ้น เพื่อจัดระเบียบให้กับการผลิต การจัดการทรัพยากร เสริมสร้างความผูกพันทางศีลธรรม และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนกับป่าลักษณะเช่นนี้ พบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ นั้นมีกฎระเบียบจารีตประเพณี วิถีปฏิบัติความเชื่อพิธีกรรมที่เกี่ยวกับทรัพยากรที่แตกต่างกันและมีความหลากหลายกันออกไป

ง. วิธีคิด

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในส่วนของวิธีคิดทำให้มองความเชื่อบางประการที่ไม่ได้เป็นเพียงระบบคุณค่าหรือค่านิยมที่ไร้เหตุผล แต่ยังเป็นการสะท้อนให้เห็นอุดมการณ์ของอำนาจ อันเป็นพื้นฐานในการจัดระบบ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ ความเชื่อเช่นนี้ เป็นพื้นฐานในการวางกฎระเบียบ ข้อบังคับ จารีตประเพณี เกี่ยวเนื่องกับการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน อุดมการณ์อำนาจ ในรูปแบบความเชื่อมีการผลิตซ้ำผ่านสมาชิกของชุมชนรุ่นแล้วรุ่นเล่า มีการปรับเปลี่ยนและประยุกต์ใช้ใหม่ตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป การมองภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะของวิธีคิดลักษณะเช่นนี้ เป็นมุมมองทางวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญแก่ศักดิ์ศรีอัตลักษณ์ (Individual) และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งมีวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบผลิตและการจัดการทรัพยากรที่แตกต่างกันออกไป

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2539, หน้า 12) กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า เป็นประสบการณ์ทางด้านความรู้ ความคิด ความเชื่อ ตลอดจนทั้งความสามารถ ความชำนาญ วิธีการถ่ายทอดความรู้ที่คนในท้องถิ่นมีพัฒนาการดำเนินชีวิตและมีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม สามารถใช้แก้ไขปัญหาคัดค้านคัดค้านกับธรรมชาติมากที่สุดในแต่ละท้องถิ่นแต่ละชุมชน นอกจากนี้ยังมีการจารึกลงในใบลาน สลักลงบนหิน เขียนบนดินเหนียวดังภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือ ชาวบ้านมีชีวิตสัมพันธ์สอดคล้องกับวัฒนธรรมข้าว การจัดการน้ำ : ระบบเหมืองฝาย มีการบวชป่าเพื่อรักษาแหล่งต้นน้ำ มีการเก็บสมุนไพรในป่าแบบล้านนาเพื่อให้ได้ยาสมุนไพรพื้นบ้าน โดยมีการถ่ายทอดต่อ ๆ กันมา ความรู้ในสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ถือว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น นับเป็นความรู้ทั้งหลาย

ที่เกิดจากจิตสำนึกอันที่จะหมายถึงความทรงจำเก่า ๆ เป็นคุณความดีที่คนรุ่นก่อนได้ดำรงรักษามีการถ่ายทอด ดำรงชีวิตและนำกลับมาใช้ใหม่ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนแล้วแต่คำนึงถึงความพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนพฤติกรรม วิธีการดำเนินชีวิต การปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่จะต้องเปลี่ยนไปแน่นอนตลอด จนแนวคิด คำสอน คำกลอน คำโบราณ ซึ่งส่วนแล้วเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เรียนรู้สั่งสอน อบรม ลูกหลาน คนในท้องถิ่น ให้ดำเนินชีวิตถูกต้องตามกาลเทศะ และสามารถเอาตัวรอดได้ต่อสภาวะการณ์ที่คับขัน การจัดการศึกษาในลักษณะนี้หากไม่หลงเหลือถ่ายทอด และสร้างขึ้นให้แก่เยาวชนในท้องถิ่นจะสูญหายไปสิ้นจากสังคมท้องถิ่น แต่ถ้าหากเกิดจิตสำนึกและตระหนักในความสำคัญด้านนี้ ผู้มีอำนาจบริหารของชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนผู้ได้รับการยอมรับนับถือในชุมชน จะมีส่วนส่งเสริมให้แก่ชุมชน เพื่อรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไปทั้งนี้โดยแท้จริงของชุมชนในชนบทท้องถิ่นของไทยสามารถจะอยู่รอดได้ดีมาเป็นเวลานานแสนนานแล้ว ทั้งนี้เพราะเนื่องจากท้องถิ่นนั้นมีทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคลที่มีความสามารถ ในการจัดการกับปัญหาของตนเองได้ดี โดยรัฐไม่ต้องเข้าไปดำเนินการให้ เวลาหิวมีข้าวเปลือกในยุ้งฉางนำมาทำเพื่อให้ได้ข้าวสารหุงหากินกัน มีการปลูกพืชไร่กลับบริเวณบ้านปลอดภัยจากสารพิษนำมาปรุงอาหารในท้องไร่ท้องนา มีความอุดมสมบูรณ์ เวลาเจ็บป่วยพึ่งพิงสมุนไพรรักษาโรคจากภูมิปัญญาท้องถิ่น (ยากลางบ้าน) การแบ่งปันแรงงานช่วยเหลือกันในเวลาทำงาน ในยามเดือดร้อนเรื่องเงินทองก็รวมและออมตามจิตตารมณ์ ช่วยเหลือกันยามเดือดร้อน ทำให้พอมีกินประทังไปได้ เมื่อเกิดความท้อแท้สิ้นหวัง ความใกล้ชิดสนิทสนมในครอบครัวและยังมีผู้เฒ่า ผู้แก่ได้อบรม เตือนสติ ให้กำลังใจ ผูกขวัญ ปลอบใจให้ลุกขึ้นต่อสู้ปัญหาใหม่ ดังนั้นแนวทางที่อาจเสนอต่อรูปแบบการสร้างศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่น กับรูปแบบการจัดการด้านการศึกษาและการเรียนรู้ นั้นมีแนวทางดังนี้

ก. ชุมชนในท้องถิ่น ควรร่วมกับโรงเรียนเพื่อจัดการด้านการศึกษาของตนเอง และควรสนับสนุนนำความรู้อันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นมาดำเนินการให้เกิดประโยชน์ร่วมกันให้มากยิ่งขึ้น

ข. ประชาชนในท้องถิ่นมีโอกาสได้เสนอความคิดเห็นให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ค. สนใจเรียนรู้ กระตือรือร้น รับรู้ข้อมูลข่าวสาร เอาใจใส่สม่ำเสมอ เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและแนวความคิดของตนเองให้มีความทันสมัยอยู่เสมอ

ง. รัฐควรปกป้อง ค้ำครอง ดูแลรักษาผลประโยชน์ อันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ในสังคมไทย

ประเวศ วะสี (2536, หน้า 20 – 23) ได้เสนอแนวคิดลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น มีดังนี้

(1) มีความจำเพาะกับท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นสิ่งที่สะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ความจัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่น

(2) มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง หมายถึงมีความเชื่อมโยงระหว่างภายในและสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมสัมพันธ์ทั้งนามธรรมและรูปธรรมเพื่ออัตถประโยชน์สูงสุด

(3) มีความมุ่งเน้นการให้ความสำคัญกับจริยธรรมมากกว่าวัตถุ ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีวัฒนธรรมเป็นฐานที่ไม่ใช่วิทยาศาสตร์ อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับผู้อาวุโสให้การเคารพผู้อาวุโส และถือเป็นการให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์ ด้วยเชื่อว่าผู้อาวุโสมีประสบการณ์มากกว่า

จากแนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นสามารถที่จะนำมาเชื่อมโยงประเด็นในงานวิจัยนี้ ได้ว่า ประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์ของชุมชนจอมทอง เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นภูมิปัญญาของประเพณีท้องถิ่น อันถือได้ว่าเป็นความรอบรู้ของชุมชนจอมทองเอง ที่มีประสบการณ์ สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน เป็นประสบการณ์ร่วมกันของชุมชน อีกทั้งมีการเรียนรู้จากคนในรุ่นก่อน ที่สั่งสมสืบทอด ต่อเนื่องกันมานาน เป็นลักษณะการเชื่อมโยง ความศรัทธา ความเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนา อย่างผสมกลมกลืน มีความเด่นชัดในหลักการประพฤติ ปฏิบัติในสังคมท้องถิ่น มีแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนที่สืบสานต่อเนื่องกันมาอย่างยาวนาน นับเป็นการเรียนรู้ที่มีเหตุผล สามารถเชื่อมโยงในความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา (นามธรรม) ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน ความศรัทธาในศาสนา ร่วมกับสิ่งแวดล้อมโดยมีไม้ค้ำโพธิ์(รูปธรรม) ใช้ค้ำถวายเป็นต้นศรีมหาโพธิ์อันเป็นทั้งความหมายของการสืบทอดศาสนา การคำชูพระพุทธศาสนา คำจุนชีวิต ด้วยวิธีการถวายเป็นค้ำ ค้ำกิ่งต้นศรีมหาโพธิ์ในวัด นอกจากนี้ยังเป็นการตอบสนองในงานประเพณีสงกรานต์ท้องถิ่น ที่เน้นในด้านความเคารพและมีความกตัญญูทดแทนที่ แสดงออกในรูปของระบบคุณค่า ความหมายทางวัฒนธรรม

ดังนั้นเห็นได้ว่าการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สืบทอดมาอย่างต่อเนื่องหลายชั่วอายุคน ยังผลทำให้วิธีการคิดซึ่งพัฒนามาจากความสัมพันธ์ระหว่างคนและชุมชนกับธรรมชาติ เป็นวิธีการคิดที่เป็นระบบ มีหลักเหตุผล ผ่านการตรวจสอบ การพิสูจน์ในชีวิตจริงมาช้านาน ดังนั้นเมื่อพูดถึงความคิดของคนในชุมชน เช่น ความคิดในเรื่องการปฏิบัติร่วมกันในงานประเพณีไม้ค้ำโพธิ์ ความคิดนี้จึงไม่ใช่เป็นเพียงการกล่าวอ้างอย่างเลื่อนลอย แต่เป็นวิธีการคิด ที่ได้พัฒนามาจากการปฏิสัมพันธ์ร่วมระหว่างคนในชุมชนกับธรรมชาติมาเป็นเวลานาน มีพัฒนาการและมีพลวัต (dynamics) ในตัวเองอยู่ตลอดเวลา

2. แนวคิดความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relation) และกลุ่มในชุมชน

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสังคม คือการที่จะจำแนกและอธิบายให้เห็นว่ากลุ่มต่าง ๆ ในสังคมมีความสัมพันธ์กันอย่างไร มีรูปแบบในความสัมพันธ์เหล่านั้นมีอะไรบ้าง แต่ละ

รูปแบบที่เกิดขึ้นในบริบท (Context) เป็นเช่นใดโดยทั่วไปแล้วในการวิเคราะห์ ในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมมีหลายวิธีเช่นแนวคิดเกี่ยวกับระบบเครือญาติและครอบครัว (Kinship and Family) แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์ – ผู้ได้รับอุปถัมภ์ (Patron Client Relation) การวิเคราะห์ชนชั้น (Class Relation Class Analysis) แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มทางสังคมหรือกลุ่มผลประโยชน์และเครือข่ายของสังคม (Group and Network) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสังคม ก็คือการศึกษารูปแบบการจัดองค์กรทางสังคม (Social Organization) ความสัมพันธ์ภายในองค์กร/ในกลุ่มวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่ม (Subculture) โดยในงานวิจัยนี้เน้นแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มในชุมชนเป็นสำคัญ

2.1 แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มและชนชั้น

ม.ร.ว.อภินันท์ รพีพัฒน์ (อ้างในชนันต์ วรรณะภุติ, 2536, หน้า 167) ได้เสนอแนวคิดในการรวมตัวกันของคนในสังคมไทย ลักษณะเป็นไปตามแนวคิดระหว่างคนที่มีอำนาจและยศศักดิ์แตกต่างกันออกไป ความสัมพันธ์แบบลูกพี่-ลูกน้อง หรือแบบผู้ใหญ่-ผู้น้อย หลาย ๆ สายที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์ ที่ทำให้เกิดกลุ่มที่เรียกว่ากลุ่มอุปถัมภ์ (Entorage) อันประกอบด้วยผู้นำคนหนึ่งกับกลุ่มลูกน้องอีกจำนวนหนึ่งผู้นำจะสามารถผูกพันความจงรักภักดีของลูกน้องไว้ได้ โดยการจัดสรรผลประโยชน์ให้แก่ลูกน้องได้อย่างเป็นที่น่าพอใจของลูกน้องโดยทั่วหน้า ดังนั้นจึงแตกต่างกันไปจากกลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวกันของคนในลักษณะแนวนอนที่มีฐานมาจากคนจำพวกเดียวกัน มีผลประโยชน์และหรืออุดมการณ์ร่วมกัน กลุ่มอุปถัมภ์ในทรรศนะของม.ร.ว. อภินันท์ รพีพัฒน์ ไม่ใช่ความสัมพันธ์ทางชนชั้นที่ขัดแย้งกัน แต่มีผลประโยชน์ร่วมกัน ในขณะที่กลุ่มแนวนอน หมายถึงกลุ่มผลประโยชน์มากกว่าชนชั้น (Class) เป็นกลุ่มของคนจำพวกเดียวกันที่มีผลประโยชน์ร่วมกันและอาจจะขัดแย้งกันกับกลุ่มแนวนอนอื่น ที่มีผลประโยชน์และหรืออุดมคติต่างกัน การใช้แนวคิดกลุ่มอุปถัมภ์ ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ลักษณะนี้จะทำให้สามารถที่จะมองหาคนในกลุ่มที่มีความเกี่ยวพันในรูปแบบต่าง ๆ ว่ามีกลุ่มคนต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กันอย่างไร พึงพาอาศัยหรือเอารัดเอาเปรียบกัน นำไปสู่ความขัดแย้งหรือการแบ่งเป็นฝักเป็นฝ่ายอย่างไร โดยที่แต่ละกลุ่มใช้เวทีการต่อสู้ ช่วงชิง (Contested Terrain) เพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ของกลุ่มตนเองตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่ม ที่สำคัญทำให้สามารถจำแนกกลุ่มที่มีลักษณะแนวคิดออกไปจากลักษณะแนวนอน ที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ในแนวคิดความสัมพันธ์ของกลุ่มแสดงให้เห็นถึงในแต่ละกลุ่มจะมีแกนกลางและวงรอบนอก ซึ่งมีบทบาทและหน้าที่แตกต่างกันออกไป โดยที่แกนกลางของกลุ่มมักจะเป็นผู้สนับและดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม ปกป้องหรือกันอยู่เสมอถึงปัญหาของกลุ่ม ในขณะที่

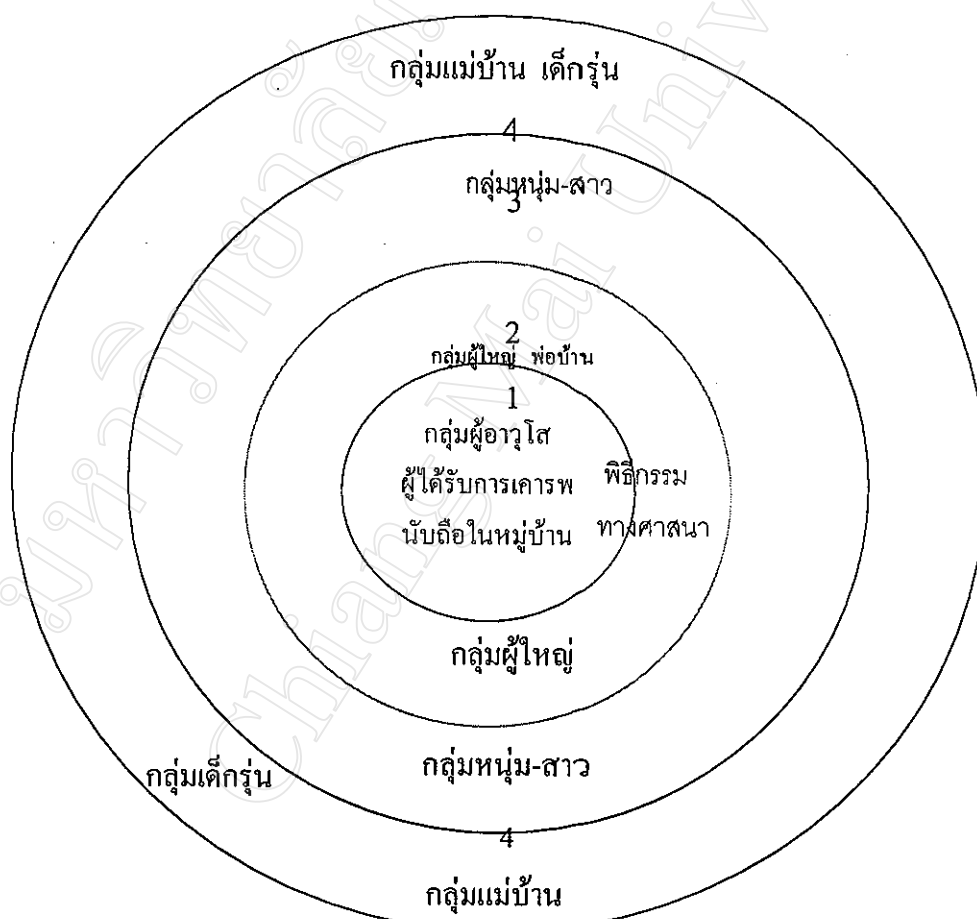
วงรอบนอกคือ สมาชิกที่สนใจและอยากรับรู้ หาแนวคิดในการแก้ปัญหา เข้าร่วมกิจกรรม แต่ไม่ได้ริเริ่มในกิจกรรม ซึ่งแต่ละกลุ่มจะมีองค์ประกอบ ผลประโยชน์และวิธีการขยายเวทีของกลุ่มที่แตกต่างกันออกไป

ในการจัดประเพณีไม้ค้ำโพธิ์ของชุมชนจอมทอง สามารถที่จะอาศัยแนวคิดนี้ให้อธิบายในบริบทของงานประเพณีดังกล่าวในลักษณะของการให้ความร่วมมือในการจัดประเพณี โดยที่จะเริ่มจากการที่ผู้นำชุมชนส่วนใหญ่ มักเป็นผู้ใหญ่บ้านและผู้อาวุโสของหมู่บ้านได้ร่วมประชุมหารือกันในวันมาฆบูชาในการวางแผนการจัดงานประเพณีในวันที่ 15 เมษายน ของทุกปี ต่อจากนั้นมีการประชุมร่วมกันภายในหมู่บ้าน กลุ่มพ่อบ้าน-แม่บ้าน กลุ่มหนุ่ม-สาว ซึ่งมีการรวมกลุ่มกันเองตามวิถีชาวบ้านที่มีจุดมุ่งหมายสอดคล้องร่วมกันเพื่อจะแสดงความศรัทธาและสืบทอดพระพุทธศาสนาและสืบทอดจรรโลงรักษาประเพณีของชุมชนท้องถิ่น กลุ่มหนุ่ม-สาว โดยทั่วไปมักจะมีการรวมกลุ่มที่ไม่เหนียวแน่นเช่นเดียวกับกลุ่มแม่บ้าน เพราะหลังจากเสร็จสิ้นงานประเพณีกลุ่มหนุ่ม-สาว ก็มักจะแยกย้าย ห่างหายกันไปตามสภาพของชุมชน มีลักษณะการรวมกลุ่มแบบหละหลวม และไม่มีความต่อเนื่องจะเป็นไปในช่วงเทศกาลที่สำคัญของชุมชนเท่านั้น เช่น งานทอดผ้าป่า งานกฐินสามัคคี แตกต่างกับกลุ่มพ่อบ้าน-แม่บ้าน ที่มีการรวมกลุ่มและจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และก่อตั้งเป็นชมรมแม่บ้านประจำของอำเภอ การจัดกิจกรรมในกลุ่มหมู่บ้าน เช่น กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้านร่วมใจสามัคคี กลุ่มทอดผ้าสตรีแม่บ้าน กลุ่มสหกรณ์ร้านค้า ซึ่งการจัดกลุ่มในลักษณะนี้ ในแต่ละกลุ่มจะมีหัวหน้ากลุ่ม เช่น ในการจัดประเพณีไม้ค้ำโพธิ์ หัวหน้ากลุ่มแม่บ้านและหัวหน้ากลุ่มหนุ่ม-สาว จะเป็นผู้มีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมที่ต่างลักษณะกันไป การแบ่งหน้าที่ในงานที่จะต้องใช้แรงงานจะถือว่าเป็นหน้าที่ของกลุ่มหนุ่ม-สาว กลุ่มพ่อบ้าน-แม่บ้านจะเป็นกลุ่ม ที่ให้ความคิดเห็นคอยแนะนำ ให้คำปรึกษาเสนอแนะแนวทางและคอยช่วยสนับสนุนให้กับกลุ่มหนุ่ม-สาว ในขณะที่ผู้อาวุโสในหมู่บ้านจะได้รับการเคารพนับถือในฐานะที่เป็นผู้ใหญ่ที่สุดในหมู่บ้าน เป็นผู้ให้การอบรมแนวทางการปฏิบัติที่ดีงาม รวมทั้งให้ศีลให้พรแก่ทุกกลุ่มคณะในหมู่บ้าน ให้ข้อคิดในการปฏิบัติต่างๆให้ถูกพิธีกรรมทางศาสนา โดยมีกลุ่มพ่อบ้านกลุ่มแม่บ้านเป็นผู้คอยกำกับดูแลกลุ่มหนุ่ม-สาว อีกทอดหนึ่งเพื่อไม่ให้เกิดเรื่อง ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มหนุ่ม-สาวกันเองต่างหมู่บ้าน ข้อสังเกตจะพบว่า กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้จะได้รับบทบาทหน้าที่ในการจัดทำไม้ค้ำโพธิ์แตกต่างกัน การจัดขึ้นไม้ทำรูปเล่ม การตกแต่งเบื้องต้นนั้นเป็นหน้าที่ของกลุ่มพ่อบ้าน การตกแต่งในส่วนหลังอื่น ๆ ตลอดจนการเตรียมรถขน (โดยล้อเกวียน) เป็นหน้าที่ของกลุ่มหนุ่ม-สาว กลุ่มผู้อาวุโสจะเป็นผู้เล่าและให้รายละเอียดความสำคัญของลักษณะไม้ค้ำโพธิ์ กลุ่มสาว ๆ จะเตรียมกระดาด เตรียมอุปกรณ์ตกแต่งไม้ค้ำโพธิ์ ตลอดจน

การเย็บทำหมอนรองง่ามไม้ค้ำโพธิ์ตามแบบที่ผู้อาวุโสให้แนวคิดซึ่งจะเห็นได้แต่ละกลุ่มจะมีส่วนสัมพันธ์กันมีการแบ่งชั้นในการทำหน้าที่แตกต่างกัน ด้านแล้วแต่มีจุดมุ่งหมายที่สัมพันธ์กันในการช่วยจัดทำไม้ค้ำโพธิ์ของหมู่บ้านในประเพณีไม้ค้ำโพธิ์

ภาพที่ 1 การจัดกลุ่มดำเนินพิธีกรรม

การจัดกลุ่มดำเนินพิธีกรรม งานประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์
ชุมชนจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

1 กลุ่มที่มีประสบการณ์ ประกอบพิธีกรรมทางด้านศาสนา 2 กลุ่มที่เริ่มมีประสบการณ์ด้วยการทำงานคลุกคลีกับผู้อาวุโสมาหลายปี 3 กลุ่มที่เริ่มเรียนรู้การจัดพิธีกรรม ยังไม่เข้าใจความหมายของประเพณีที่ชัดเจน 4 กลุ่มที่เรียนรู้การจัดขบวนประเพณี ที่ให้การช่วยเหลือด้านการตกแต่ง เตรียมรูปขบวน การดูแลสวัสดิการในขบวนประเพณี

3. แนวคิดด้านมานุษยวิทยาความหมาย (Interpretive Anthropology) หรือ มานุษยวิทยาสัญลักษณ์ (Symbolic Anthropology)

พื้นฐานแนวคิดวัฒนธรรมไม่ได้เกิดขึ้นเอง ผู้ที่อยู่ในสังคมมีบทบาทในการกำหนด วัฒนธรรม เป็นผู้ให้ความหมายวัฒนธรรม ซึ่งเป็นผลของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของสังคม กับวัฒนธรรมเดิม มีการให้ความหมายใหม่ ตีความหมายใหม่ กลับไปกลับมาอย่างต่อเนื่อง การเสนอแนวคิดนี้ สามารถเสนอวิธีการให้ความหมายไว้ 2 รูปแบบ (อมรา พงศาพิชญ์, 2536, หน้า 51)

3.1 การบรรยายข้อเท็จจริง (Description)

เป็นการให้ข้อเท็จจริงอาบบรรยายในลักษณะชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) เป็นการนำเสนอภาพของสถานที่ กิจกรรมและปรากฏการณ์ ส่วนใหญ่จะไม่มีการตีความหมาย หรือให้ความหมาย แต่เนื่องจากวัฒนธรรมโดยส่วนตัวแล้วมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ การศึกษา และการนำเสนอโดยการตีความหมาย การให้ความหมายจึงเป็นสิ่งจำเป็น ผู้ที่มีบทบาทในการ ศึกษาตามแนวมานุษยวิทยาสัญลักษณ์ (Symbolic Anthropology) หรือมานุษยวิทยา ความหมาย (Interpretive Anthropology) คือ Clifford Geertz (อ้างในอมรา พงศาพิชญ์, 2536, หน้า 51) ซึ่งให้ เห็นว่า การบรรยายสภาพหรือสถานการณ์ (Description) จะทำให้ได้ภาพนิ่งและตีความรายละเอียด เชิงความหมาย การบรรยายที่มีรายละเอียดเชิงความหมายเพิ่มมากขึ้นจะยังมีความสมบูรณ์มากขึ้น โดยที่เลือกใช้คำ Thick description สำหรับการรายงานเชิงบรรยายที่มีการตีความให้ความหมาย (Interpretation) ก่อนหน้านั้นการได้มีการศึกษาในแนวปฏิฐานนิยม (Positivism) มักจะเน้นที่การ เก็บข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล เท่าที่มีปรากฏการณ์ให้เห็นชัดเจน ถ้าข้อมูลไม่ชัดเจนจะไม่นำ มาใช้ ดังนั้นการ นำเสนอข้อมูลจึงขาดความสมบูรณ์เป็นส่วนใหญ่

3.2 การอธิบายให้ความหมาย (Interpretation)

ในการศึกษาทางมานุษยวิทยานั้น ปรากฏว่ามีการพบข้อมูลที่แตกต่างกัน ออกไปจากภาพที่ปรากฏ เช่นภาพของคนที่ตั้งตัวด้วยชุดเสื้อผ้าสีดำในวัด มีความหมายมากกว่า คนอื่น ๆ ที่อยู่ในวัด แต่มีความหมายว่าคน ๆ นั้นไว้ทุกข์ เพราะมีญาติหรือเพื่อนเสียชีวิต หรือมา งานศพที่วัด การบรรยายในลักษณะที่มีการให้ความหมายด้วยจะช่วยให้ภาพที่ละเอียดลึกซึ้งกว่า ปกติ งานทางด้านมานุษยวิทยาจึงเป็นการนำเสนอรายงาน โดยมีการให้ความหมายอยู่ในเนื้อหา ด้วยเพราะ Clifford Geertz มองเห็นว่าการศึกษาด้านวัฒนธรรมควรจะมองในฐานะที่เป็น ระบบสัญลักษณ์ที่องค์ประกอบแต่ละส่วน และความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบ ส่วนแล้วมี ความหมายนอกจากนี้ Clifford Geertz ยังเชื่อว่าสิ่งที่ ศึกษาสมควรเป็นระดับท้องถิ่นในพื้นที่ ที่มี

ขอบเขตเฉพาะ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่สมบูรณ์ เป็นองค์ประกอบรวมเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคม ในแนวคิดของ Clifford Geertz แล้วทฤษฎีทางมานุษยวิทยาความหมายไม่ได้ให้ความสำคัญกับการพิสูจน์ถึงความถูกต้องสมบูรณ์ แต่สิ่งที่สำคัญที่ทำให้เกิดการชี้ประเด็นให้เกิดการถกเถียงโต้แย้ง ให้ใช้ความคิดอ่านที่ชัดเจนขึ้นมากกว่า

ในบทความเรื่อง Ethos , World View and the Analysis of Sacred Symbols และในเรื่อง Religion as a cultural System นั้น Clifford Geertz มองวัฒนธรรมโดยผ่านศาสนาและความเชื่อของโลกทัศน์ ซึ่งได้มีการนิยามศาสนาว่า เป็นระบบสัญลักษณ์ที่ให้ความหมายแก่สิ่งรอบตัวมีพลังอำนาจที่สามารถสร้างศรัทธา เร้าอารมณ์ ความรู้สึกของคน โดยภายใต้สังขรณ์เกี่ยวกับชีวิตและอธิบายประสบการณ์ในลักษณะที่สอดคล้องกันกับอารมณ์และความรู้สึกของคน เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นจริง โดยการวิเคราะห์สัญลักษณ์ ซึ่งสอดคล้องกับนิยามคำว่าปรัชญาการศึกษาที่เกี่ยวกับความเป็นจริงของสังคม (Ontology) และทฤษฎีความรู้ของคนในสังคม (Epistemology) โดยผ่านงานทางด้านศิลปะ (Aesthetics) และศีลธรรม จริยธรรม (Ethics) คำว่าศิลปะ ใช้ในความหมายกว้างรวมผลงานของมนุษย์ในรูปแบบต่าง ๆ มีทั้งวิถีชีวิต การละเล่น การแสดงออกอื่น ๆ คำว่า Ethos หมายถึงคุณลักษณะของคนซึ่งรวมถึงนิสัยการใช้ชีวิตด้านศิลปะ ศีลธรรม การแสดงออกทางอารมณ์ ทัศนคติต่อตนเองและสิ่งรอบตัว เพราะเชื่อว่าการแสดงออกและการรับรู้ของคนมองได้จากการวิเคราะห์ความหมายปรากฏการณ์ในสังคม การให้ความหมายเรื่องของความดี ความชั่ว ความสัมพันธ์กันระหว่างศาสนากับค่านิยม (Clifford Geertz อ้างในอมรา พงศาพิชญ์, 2542 , หน้า 50)

Clifford Geertz ยังได้เสนอให้เห็นถึงการศึกษาความหมาย เป็นเรื่องสำคัญจากการศึกษาพิธีกรรมของ Victor Turner ที่ศึกษา drama analogy ของชาวเนมบูในแอฟริกาว่า Social drama ซึ่งคำว่า drama นั้นไม่ได้หมายถึงการแสดงเพียงอย่างเดียว พิธีกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมทางศาสนาหรือพิธีกรรมอื่น ๆ ก็เปรียบเสมือนการแสดงละคร ทำให้เกิดการตระหนักในสัญลักษณ์ในพิธีกรรมนั้น ๆ มีคุณสมบัติที่พึงคำนึงถึงคือสัญลักษณ์ มักใช้แทนความหมายมากกว่าหนึ่งอย่าง ทั้งที่สื่อให้เห็นได้จากภายนอกที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในความคิดของคน นอกจากนี้สัญลักษณ์ยังสื่อความหมายไว้ 2 ด้านรวมกัน ด้านแรกด้านอุดมคติ ดีความจากบรรทัดฐานและค่านิยมของสังคม โดยการพิจารณาจากการวิเคราะห์รูปแบบ และเนื้อหาการนำเสนอสัญลักษณ์จะมีหลายรูปแบบ หลายโอกาส อาจเข้าไปเข้ามาเพื่อย้ำถึงความหมายที่ซ่อนอยู่ ด้านที่สอง ด้านอารมณ์ความรู้สึกพิธีกรรม สื่อความหมายที่สามารถเร้าอารมณ์ ความรู้สึกของผู้เข้าร่วมพิธีหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้อย่างลึกซึ้งมาก (Victor Turner อ้างในอมรา พงศาพิชญ์, 2542, หน้า 51)

จากแนวคิดนี้จะทำให้มองเห็นว่าไม้ค้ำโพธิ์นั้น มิได้เป็นเพียงสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง ความเชื่อ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชุมชนจอมทองแต่เพียงประการเดียว แต่ความหมาย ที่ซ่อนเร้น แอบแฝงอยู่ อาจเป็นความหมายที่สามารถแยกวิเคราะห์ออกมาให้เห็นอย่างชัดเจน ในประเด็นของศาสนาและบริบทของสังคมจอมทองในเวลานั้น การแสดงประเพณีในรูปพิธีกรรม ของขบวนแห่ไม้ค้ำโพธิ์น่าจะมีคามหมายอื่นอีกหลายประการ อาจจะไม่ใช่ความเชื่อเรื่อง บาป บุญ กุศล ความศรัทธาเพียงอย่างเดียว อาจเป็นการแสดงถึงความสามัคคีในหมู่คณะ การแสดงออก ในความรู้สึกรักใคร่ และต้องการปลดปล่อยจากความเหน็ดเหนื่อยและวุ่นวายจากการทำนา เหตุ เพราะในช่วงน้ำน้อย อากาศร้อนหรือเตรียมรับการเปลี่ยนแปลงอากาศและฤดูฝนเพื่อทำนาในเดือน ถัดไป ในการให้ความหมายเกี่ยวกับประเพณีนั้น แต่เดิมชาวบ้านมีวัฒนธรรมแบบ residual (ตกค้าง มาจากอดีต) อยู่ 2 ลักษณะ คือ ความหวังจะคำจุนพุทธศาสนาในชุมชน เพื่อความสุขในชีวิต ภายหน้า และการแสดงเอกลักษณ์ของหมู่บ้านตนเอง ดังจะเห็นได้จากการตกแต่งล้อขบวนแห่ ด้วยลักษณะเด่นของหมู่บ้าน พร้อมกับมีเพลงประจำหมู่บ้านในวันแห่ประเพณี (หมู่บ้านนี้เด่น ในการจับปลา บ้านนี้เลี้ยงวัวมาก บ้านนี้เกี่ยวข้าวได้เร็วไม่มีใครสู้ได้)

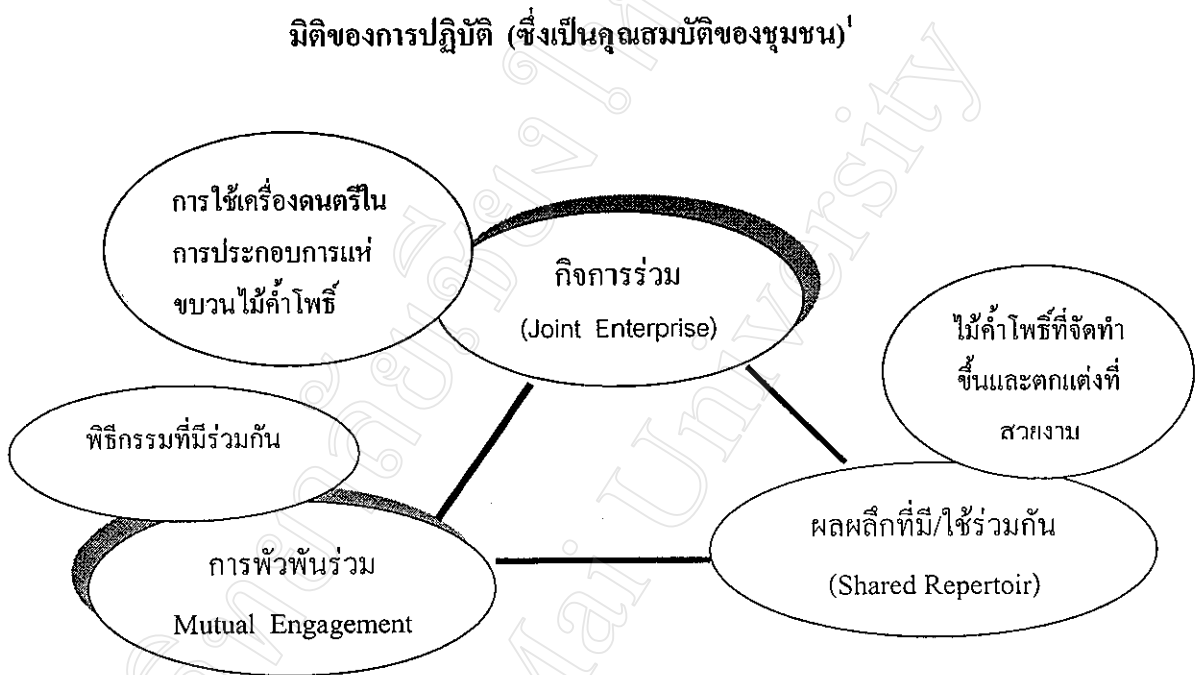
4. แนวคิดสร้างสรรค์นิยม (Constructivism) ในเรื่องชุมชนการปฏิบัติ (Communities of Practice)

เป็นแนวคิดที่มองสังคม ชุมชนเกิดขึ้นได้ โดยมีการร้อยรัดของความรู้และความ เชี่ยวชาญที่คนในชุมชนนั้น สามารถสร้างขึ้นหรือปฏิบัติขึ้นมาจากความรู้ ความสามารถของตนเอง ที่อาจเรียกว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น (สามารถ ศรีจันทร์, 2544, หน้า 1) ชุมชนการปฏิบัติเป็นกลุ่ม ของคนที่เกาะกลุ่มกันอย่างไม่เป็นทางการ โดยมีความเชี่ยวชาญและความรู้สึกที่มีร่วมกันสำหรับ การแก้ปัญหาาร่วมกัน อย่างใดอย่างหนึ่ง (Wenger & Snyder, 2000, p.139) ชุมชนการปฏิบัติได้ให้ ความสำคัญที่เกี่ยวกับการเรียนรู้และมองการเรียนรู้ว่าเป็นความสัมพันธ์ของการฝึกฝน (Apprenticeship) ระหว่างผู้รู้ (Expert หรือ Master) กับมือใหม่ (Novice หรือ Apprentice) ชุมชน การปฏิบัติผู้รู้อยู่ที่ศูนย์กลาง ผู้เรียนรู้เริ่มเข้ามาในฐานะผู้เข้าร่วมชายขอบ (Peripheral Participants) ก่อนที่จะค่อยๆเคลื่อนตัวรุกเข้าสู่ศูนย์กลางของความรู้หรือการปฏิบัติในสิ่งนั้นกระบวนการที่รูกีบสู่ศูนย์กลางเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างตัวตนหรืออัตลักษณ์ของคนด้วยเช่นเดียวกัน เนื่องมาจากว่า การฝึกฝนเพื่อที่จะเรียนรู้และปฏิบัติสัมพันธ์กับการเรียนรู้ จะเป็นการฝึกฝนในการทำงานของตนเอง เช่นเดียวกันงานถือเป็นส่วนสำคัญของชีวิตคนและเป็นพื้นที่ ที่คนจะใช้พัฒนาเอกลักษณ์ของตนเอง อีกนัยหนึ่งความเชี่ยวชาญก็ถือเป็นมิติทางอัตลักษณ์ที่สำคัญของคน จะเห็นได้จากในชุมชนชนบท บางแห่งนั้นการสร้างเอกลักษณ์มาจากการปฏิบัติ (ความรู้) ของบุคคล การก่อตั้งชื่อหมู่บ้านก็

มาจากอาชีพดั้งเดิมในชุมชน เช่นบ้านช่างหม้อ บ้านช่างตีเหล็ก บ้านป่าแพะ ในเมืองไทยคนไทย เชื้อสายจีนก็ส่วนหนึ่งนามสกุลบ่งบอกถึงอาชีพที่สืบทอดกันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษด้วยเช่นเดียวกัน

ชุมชนการปฏิบัติมีทั้งมิติของคนและมิติของการปฏิบัติที่อาศัยความรู้ ความเชี่ยวชาญ เป็นพื้นฐาน สามารถจะเกิดขึ้นในพื้นที่ที่เป็นองค์การ ชุมชน สังคมหรือในพื้นที่เฉพาะกิจก็ได้ ทั้งนี้ ตามลักษณะสภาพการณ์ของสังคมความรู้ในปัจจุบัน ชุมชนปฏิบัติถือเป็นชุมชนที่มีความเชี่ยวชาญ ในการที่จะปฏิบัติอย่างหนึ่งอย่างใด Wenger (อ้างในสามารถ ศรีจันทน์, 2542, หน้า 4) ได้ชี้ให้เห็นว่า การโยกการปฏิบัติเข้ากับชุมชนช่วยให้เกิดสองสิ่งต่อไปนี้ ประการแรก จะเป็นการสร้าง มโนทัศน์ (Concept) ของการปฏิบัติในรูปธรรมที่ติดตามได้ ทว่ามโนทัศน์ที่มีอยู่ในสังคมขณะนี้ วัฒนธรรม กิจกรรมหรือโครงสร้าง มีลักษณะเป็นมโนทัศน์ที่ไม่สามารถติดตามและจับต้องไม่ได้ ประการที่สอง เป็นการช่วยนิยามชุมชนอีกรูปแบบหนึ่ง คือชุมชนการปฏิบัติอย่างแท้จริง การเชื่อมโยงระหว่างมโนทัศน์ทั้งสองนั้นจะมีมิติของความสัมพันธ์ ซึ่งการปฏิบัติจะเป็นการร้อยรัด สังคมเข้าด้วยกันมีเรื่องของกิจการร่วม (Joint Enterprise) การพัวพันร่วมกัน (Mutual Engagement) ผลผลิตที่ใช้ร่วมกัน (Shared Repertoire) ดังแสดงออกได้ ดังในภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 2 มิติการปฏิบัติ (คุณสมบัติของชุมชน)

กิจการร่วม เป็นการร้อยรัดเข้าด้วยกันของชุมชนหนึ่ง ๆ ก็คือการต่อรองกันเพื่อสร้างกิจการร่วมอย่างใดอย่างหนึ่งออกมาโดยมีประเด็นย่อย สามประการที่สำคัญคือ

- 1) กิจการร่วมเป็นผลมาจากกระบวนการรวมหมู่ของการต่อรอง ซึ่งสะท้อนความสลับซับซ้อนของการพัวพันร่วมกัน
- 2) กิจการร่วม ถูกนิยามโดยผู้เข้าร่วมในขั้นตอนต่างๆผู้ซึ่งตอบสนองต่อสถานการณ์อย่างต่อรองและกิจการร่วมค่อยมาเป็นผู้เข้าร่วมเหล่านั้นในที่สุด

¹ ชุมชนการปฏิบัติ Communities of Practice เป็นการเรียนรู้ร่วมกันโดยการปฏิบัติของกลุ่มคนที่เกาะกลุ่มกันอย่างไม่เป็นทางการ โดยมีความเชี่ยวชาญและความรู้สืกร่วมกัน สำหรับการแก้ปัญหาาร่วมกันอย่างใดอย่างหนึ่งระหว่างผู้รู้ (Expert) กับมือใหม่ (Apprentice) โดยมีผู้รู้อยู่ที่ศูนย์กลาง ผู้เรียนรู้เริ่มเข้ามาในฐานะผู้เข้าร่วมชายขอบ (Peripheral Participants)ก่อนแล้วจึงค่อยๆเคลื่อนตัวรุกเข้าสู่ศูนย์กลางภายหลัง

3) กิจกรรมร่วมไม่เพียงเป็นเป้าหมายที่ตั้งออกมาได้ แต่ได้สร้างความรู้ ความเข้าใจ ในตนเองที่จะสามารถบอกได้ว่าทำไมต้องปฏิบัติและไม่ปฏิบัติต่อสิ่งนั้น (Mutual Accountability)² ซึ่งจะเป็นสมบัติส่วนที่สำคัญของชุมชนและชุมชนจะขาดไม่ได้ในการปฏิบัติ

กิจกรรมร่วมกันในประเพณีแห่ไม้ค้ำไม้ของชุมชนจอมทองนั้น สามารถพิจารณาได้จาก การสร้างอารมณ์ที่ร่วมกันในการใช้สื่อดนตรี (สากล) เป็นสิ่งกระตุ้นให้เกิดการร่วมกันขึ้นมา

การพัวพันร่วม การพัวพันร่วมของผู้เข้าร่วม เป็นแหล่งในการร้อยรัดชุมชนเข้าด้วยกัน การปฏิบัติเกิดขึ้นขณะคนในชุมชนทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งเกิดจากกระบวนการต่อรองของสมาชิก การปฏิบัติเกิดขึ้นในชุมชนของคนและความสัมพันธ์ของการพัวพันร่วมกัน ความสามารถในการทำ กิจกรรมร่วมกัน โดยไม่ได้นิยามว่าใครรู้จักใครในกิจกรรมนั้น และไม่อาศัยสภาพทางภูมิศาสตร์ การพัวพันร่วมกันในงานประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์นั้นศึกษาได้จากพฤติกรรมในการประกอบพิธีกรรม ในขบวนแห่ไม้ค้ำโพธิ์ การจัดรูปแบบขบวนแห่ การจัดกิจกรรมในขบวนของหมู่บ้าน

ผลลัพธ์ที่มี/ที่ใช้ร่วมกัน เป็นการพัฒนาผลที่เป็นรูปธรรมที่มีอยู่ และใช้ร่วมกันใน ความหมายของ Repertoire เป็นความรู้พร้อมใช้ของคนในชุมชนที่ปฏิบัติร่วมกัน ผลลัพธ์ที่มี/ ใช้ร่วมกันในกรณีนี้ก็คือ การแห่ขบวนไม้ค้ำโพธิ์ของชุมชนจอมทอง ที่เป็นการทำสิ่งต่าง ๆ มีการ ปฏิบัติร่วมกันทุกคน ในฐานะสมาชิกของหมู่บ้านได้ปฏิบัติกิจกรรมที่ถือเป็นงานประเพณีที่ร่วมกัน มีส่วนร่วมกัน ซึ่งผลลัพธ์ที่ร่วมกันในงานประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์นั้น ก็คือไม้ค้ำโพธิ์ที่ถือเป็นจุดหมาย ร่วมกัน ที่ในแต่ละหมู่บ้านได้จัดทำขึ้นมาประกอบเป็นรูปทรงไม้ค้ำโพธิ์ที่ได้ขนาด ความสวยงาม ที่ได้มีการตกแต่ง เป็นรูปร่างขนาดสี่เหลี่ยม ขนาดแปดเหลี่ยม หรือเกะสลักเสลาอย่างสวยงาม

5. แนวคิดวัฒนธรรมและประเพณีชุมชน

จากการที่มนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน จำเป็นต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ ที่จะทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ก่อให้เกิดวัฒนธรรมการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน เกิด จารีต-ประเพณี ระบบ กฎเกณฑ์และพิธีการต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางให้สมาชิกของชุมชนทั้ง ปัจจุบัน และรุ่นต่อไปได้ถือปฏิบัติและสั่งสมต่อกันมาเกิดเป็นภูมิปัญญา หรือวัฒนธรรมของกลุ่ม ในสังคม ทั้งนี้ได้มีการนิยามความหมายของวัฒนธรรมไว้หลายประการ ดังเช่น อมรา พงศาพิชญ์ (2534, หน้า 2) นั้น กล่าวว่าเมื่อสังคมมีขนาดใหญ่ขึ้น จำเป็นต้องมีระบบ ระเบียบมากขึ้น ต้องมี

² คำ Accountability ยังไม่มีความหมายในคำภาษาไทยที่เหมาะสมในบริบทต่าง ๆ ในที่นี้คือ การที่สามารถบอกได้ว่าทำไมต้องทำสิ่งหนึ่ง ทำไมต้องทำในสิ่งที่ทำอยู่ ทำไมไม่ทำแบบอื่น

การตกลงกันว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำข้อตกลงต่าง ๆ เกี่ยวกับวิถีชีวิต เกี่ยวกับการประเพณีปฏิบัติ เกี่ยวกับความคิด ความเชื่อจึงเกิดขึ้นในสังคมมนุษย์อาจเรียกรวมๆกันว่าวัฒนธรรม

วัฒนธรรม (Cultural) เกิดจากความสามารถของมนุษย์ในการสร้างและใช้กระบวนการคิดเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic conceptualization) ได้อย่างกว้างขวางและเป็นระบบ ได้มีผู้นิยามไว้หลายความหมาย ทศนีย์ ทองสว่าง (2537, หน้า 85) นิยามวัฒนธรรมว่าหมายถึงส่วนทั้งหมดที่ซับซ้อนอันประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรมจรรยา กฎหมาย ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความสามารถ และนิสัยอื่นใดที่มนุษย์ได้มาในฐานะสมาชิก คนหนึ่งของสังคม

ทศนีย์ ทองสว่าง (2537, หน้า 89) นิยามวัฒนธรรมว่า หมายถึง การรวมอย่างมีระเบียบของปรากฏการณ์ต่าง ๆ เช่น การกระทำ (แบบแผน พฤติกรรม) วัตถุ (เครื่องมือ) และสิ่งที่ทำขึ้นโดยใช้เครื่องมือ ความคิด ความรู้สึก (ความรู้ ทศนคติ และค่านิยม) และสิ่งเหล่านี้ต้องอาศัยการใช้สัญลักษณ์

ทศนีย์ ทองสว่าง (2537, หน้า 89) นิยามวัฒนธรรม หมายถึงระบบของสัญลักษณ์ และทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตของมนุษย์ที่ต้องอาศัยสัญลักษณ์

จากความหมายต่างๆของวัฒนธรรม รัชนิกร เศรษฐโชติ (2535, หน้า 3) ได้สรุปลักษณะที่สำคัญของวัฒนธรรม ได้ดังนี้

(1) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นและปรับปรุงจากธรรมชาติ และมนุษย์จะเรียนรู้วัฒนธรรมจากกันและกัน

(2) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีการสืบทอดเนื่อง เป็นมรดกทางสังคมที่มีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งมนุษย์ได้เรียนรู้วัฒนธรรมจากทั้งที่ตายไปแล้ว และที่ยังมีชีวิตอยู่ โดยได้รับความรู้นั้นไว้เป็นมรดกตกทอดกันมาเป็นลำดับ

(3) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีลักษณะเพิ่มพูน หรือขยายตัวโดยการค้นพบสิ่งใหม่ ๆ การประดิษฐ์และการแพร่กระจายเพื่อจะสร้างสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมา และประสิทธิภาพของมนุษย์จะถูกสะสมและเพิ่มพูนมากขึ้นเรื่อยๆ

(4) วัฒนธรรมเป็นสมบัติส่วนรวมของกลุ่มหรือ สังคมมิใช่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะ

(5) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มียู่แล้วก่อนบุคคลจะเกิดและมีชีวิตในสังคมวัฒนธรรมจะยังคงอยู่ต่อไปหลังจากบุคคลนั้นตายไปแล้ว

นอกจากลักษณะสำคัญดังกล่าวแล้ว วัฒนธรรมยังมีลักษณะอื่น ๆ ที่สำคัญอีก 2 ประการ (ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, 2521, หน้า 10)

(1) วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างสม่ำเสมอ ลักษณะของวัฒนธรรมจะค่อยๆ ผ่านรูปแบบวัฒนธรรมหนึ่งไปเป็นอีกอย่างหนึ่งตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงมีการเกิดขึ้นสม่ำเสมอ แต่อัตราเร็วหรือช้าจะแตกต่างกันออกไปตามช่วงเวลาต่าง ๆ กัน

(2) วัฒนธรรมมีหน้าที่แต่ละส่วนไม่ว่าลักษณะทางวัฒนธรรม (Cultural trait) ซึ่งเป็นส่วนที่เล็ก และมีลักษณะง่ายที่สุดของวัฒนธรรม หรือระบบ/กลุ่มของวัฒนธรรม อันเป็นการรวมลักษณะของวัฒนธรรมหลายอย่างไว้ กลายเป็นวัฒนธรรมซับซ้อนหรือสถาบัน(institution) ซึ่งประกอบด้วย วัฒนธรรมซับซ้อนหลาย ๆ อย่าง ต่างก็ทำหน้าที่ลักษณะในตัวของมันเองอย่างสมเหตุสมผล และจำเป็นในขอบข่ายวัฒนธรรมซึ่งสิ่งนั้นๆเป็นส่วนประกอบอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น

กาญจนา แก้วเทพ (2530, หน้า 7) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรม และสามารถสรุปได้ว่าหมายถึงวิถีทางและแบบฉบับในการดำเนินชีวิตของชุมชนที่ได้ปฏิบัติสั่งสมกันมา รวมทั้งความคิดต่าง ๆ ที่คนได้สร้าง สะสมถ่ายทอด และรักษาไว้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง อาจอยู่ในรูปแบบของความรู้ การปฏิบัติ และความเชื่อ ตลอดจนวัตถุสิ่งของอันเกิดจากการคิดและการกระทำของมนุษย์ เมื่อพิจารณาในแง่นี้ วัฒนธรรมคือความรู้สึกลึกซึ้งและการปฏิบัติของมนุษย์เองไม่ใช่อะไรอื่น นอกจากชีวิตของเราเองเป็นชีวิตส่วนรวมของมนุษย์ ในการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนมนุษย์ได้สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาจากชีวิตของเขา จึงพอที่จะกล่าวได้ว่า ชีวิตของวัฒนธรรมหมายถึง “ชีวิตมนุษย์นั่นเอง” และในแง่มิติที่ครอบคลุมนั้น วัฒนธรรมจะครอบคลุมถึงวิถีชีวิต การทำมาหากินและระบบเศรษฐกิจการที่มีความเชื่อพื้นฐานที่ว่า วัฒนธรรมของชุมชนก่อตั้งขึ้นมาจากการต่อสู้ เพื่อให้ทุกคนมีอยู่มีกินและจากการที่ต้องอยู่ร่วมสัมพันธ์กันเป็นสังคมชุมชน เพื่อการมีอยู่ มีการก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางการผลิตขึ้น โดยเฉพาะการผลิตแบบกสิกรรมที่ทำให้เกิดการคิดค้น และมีการพัฒนาเทคโนโลยีต่าง ๆ การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนจำเป็น ต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ที่จะทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข เกิดจารีตประเพณี ระบบกฎเกณฑ์และพิธีกรรมต่าง ๆ ในสังคม

สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์ (2533, หน้า 12 – 13) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญของโครงสร้างทางวัฒนธรรมของชุมชนว่ามี 3 ประการ คือ

- (1) ระบบการผลิต หรือระบบทำมาหากิน
- (2) ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์ประกอบด้วย เครือญาติ ชุมชน และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน
- (3) ระบบความเชื่อ ประกอบด้วยศาสนา คุณค่า และพิธีกรรม

ผ่องพรรณ มณีรัตน์ (2528, หน้า 1-2) ให้ความหมายของประเพณี (Traditional) กับ ขนบประเพณี (Custom) คือความประพฤติที่สืบทอดกันมาจนเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ ใน หมู่คณะเป็นนิสัย สังคมซึ่งเกิดขึ้นจากการที่ต้องเอาอย่างบุคคลอื่น ๆ ที่อยู่รอบ ๆ ตน นอกจากนี้ ยังหมายรวมถึงแบบของความเชื่อ ความคิด การกระทำ ค่านิยม ทักษะคติ ศีลธรรม จารีต ระเบียบ แบบแผน และวิธีการกระทำสิ่งต่าง ๆ ตลอดจนถึงการประกอบพิธีกรรมในโอกาสต่าง ๆ ที่ได้ กระทำมาแต่ในอดีต ลักษณะสำคัญเป็นสิ่งที่คนเราปฏิบัติ มีการเชื่อถือกันมานานจนกลายเป็น แบบอย่าง ความคิด หรือการกระทำที่ได้สืบทอดกันมา และยังมีอิทธิพลอยู่จนถึงปัจจุบัน

ประเพณี เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากความเชื่อในอำนาจของสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ เหนือ มนุษย์ ในขณะที่สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นโดยไม่ทราบสาเหตุ ดังนั้นลักษณะเช่นนี้ประเพณีจึงถือได้ว่าเป็นความประพฤติของคนส่วนรวมที่ถือกันเป็นธรรมเนียมหรือเป็นระเบียบแบบแผน (Tradition) และได้สืบทอดต่อกันมาจนเป็นลักษณะเดียวกันและสามารถคงอยู่ได้ เพราะมีสิ่งใหม่เข้ามาช่วย เสริมสร้างสิ่งเก่าอยู่เสมอและสามารถผสมกลมกลืนเข้ากันได้ดี จึงทำให้ประเพณีเดิมยังคงรูป มีชีวิต ต่อไปได้โดยคนในสังคมที่เป็นเจ้าของประเพณีไม่เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงซึ่งมีอยู่ทุกยุคสมัย เพราะ เป็นลักษณะที่ค่อยเป็นค่อยไป ทีละน้อยโดยไม่รู้ตัวแต่ละเปลี่ยนแปลงไปมากหรือน้อย แล้วแต่ความเป็น ไปทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม (พระยาอนุมานราชธน, อ้างในพวงพกา คุโรวาท, 2539, หน้า 91) นอกจากนี้ประเพณีเป็นสิ่งที่มีความในทุกคน ทุกภาษาส่วนลักษณะแตกต่างกันไปจะมากน้อย เพียงใด ก็แล้วแต่ลักษณะหรือสถานะภาพบางประการแต่ละท้องถิ่นแต่ละสังคม แม้แต่สังคม เดียวกันอาจมีประเพณีที่เหมือนกันและต่างกัน หรือคล้ายกันได้ โดยอาจแบ่งประเพณีตั้งแต่เกี่ยวกับ ชีวิตในครอบครัวเช่นการเกิด การบวชเรียน การแต่งงาน การตาย ประเพณีเกี่ยวกับการทำบุญและ การสนุกสนานรื่นเริงของส่วนรวม อันเนื่องมาด้วยเทศกาลตรุษสารทเช่นสงกรานต์ เข้าพรรษา ออกพรรษา อาสาฬหบูชา (ส.พลายน้อย, 2500, หน้า 89-90)

ประเพณีท้องถิ่น หมายถึงนิสัยสังคมของคนไทยในท้องถิ่น ซึ่งได้รับมรดกตกทอด มาแต่ดั้งเดิมและมองเห็นในทุกท้องถิ่นทุกภาคของสังคมไทยชนิดของประเพณี แบ่งตาม ลักษณะของความเข้มงวด ในการที่จะต้องปฏิบัติตามเป็นเกณฑ์มี 3 ชนิดดังนี้

(1) จารีตประเพณี (Mores) ได้แก่ ประเพณีที่สังคม ถือว่าใครฝ่าฝืนจนดเว้นไม่กระทำ ตามถือว่าเป็น ความผิด ความชั่ว จารีตประเพณีนั้น เกี่ยวข้องกับศีลธรรมของคนส่วนรวมในสังคม และเห็นได้ในสังคมไทย เช่น การแสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อพ่อ แม่

ยามแก่ชรา ถ้าใครไม่ดูแลสังคัมจะลงโทษว่าเป็นผู้มีความอกตัญญู ถือเป็นการชั่วไม่มีใครอยากคบหาด้วย เด็กจะถูกอบรมมิให้ล่วงเกินพ่อ แม่ทั้งกาย วาจาและใจ

(2) ขนบประเพณี (Custom) บางครั้งเรียกว่าระเบียบประเพณี หมายถึงประเพณีที่สร้างขึ้นเป็นระเบียบแบบแผนไว้อย่างชัดเจนว่า ควรจะประพฤติปฏิบัติเป็นขั้นตอนกันอย่างไร เช่น ประเพณีการแต่งงาน ต้องเริ่มตั้งแต่การหมั้นการแต่งงาน ซึ่งแต่ละขั้นตอนจะมีพิธีมากมายสำหรับคู่บ่าวสาวจะต้องปฏิบัติ ซึ่งถ้าหากไม่ปฏิบัติตามก็อาจถูกติฉินนินทาให้เกิดความอับอาย

(3) ธรรมเนียมประเพณี(Tradition) หมายถึงประเพณีที่ปฏิบัติกันอยู่ในชีวิตประจำวัน ไม่มีระเบียบแบบแผนเหมือนขนบประเพณีและไม่มีผิดถูกศีลธรรมเหมือนจารีตประเพณี เป็นแต่เพียงว่า เคยมีคนเขาประพฤติปฏิบัติกันมาอย่างไร ก็นิยมปฏิบัติอยู่อย่างนั้น จนเกิดความเคยชิน ผู้ที่ปฏิบัติไม่เกิดความเดือดร้อน หรือรำคาญที่จะปฏิบัติตาม ถ้าหากมีการฝ่าฝืนธรรมเนียมประเพณีไปบ้างก็ไม่ถือเป็นเรื่องผิดร้ายแรงอะไรมากนัก นอกจากจะเห็นว่าเป็นผู้เสียมารยาทเท่านั้น ธรรมเนียมประเพณีเป็นเรื่องเกี่ยวกับการมารยาทในการยืน เดิน นั่ง นอน ตลอดจนการกิน การพูดจา การแต่งกายและการเข้าสังคมธรรมเนียมประเพณีนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอย่างช้า ๆ บางอย่างไม่มีการเปลี่ยนแปลง ทั้ง ๆ ที่สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปบ้าง

6. แนวคิดในการจัดการศึกษาในชุมชน

การศึกษาในชุมชน ทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียน และนอกระบบโรงเรียน ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมการปรับวิถีการดำเนินชีวิตให้ทันสมัยขึ้น การศึกษาในรูปแบบของการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงจากชีวิตในชุมชน ตลอดจนแนวปฏิบัติของพิธีกรรมและประเพณีของชุมชนท้องถิ่นที่ได้รับทราบคุณค่า บ่งบอกความหมาย ความผูกพันกับภูมิปัญญาของท้องถิ่นเชื่อมโยงกับสังคมพุทธศาสนาในท้องถิ่น ที่ถูกอบรม จัดเถลา จากกระบวนการทางสังคมในท้องถิ่นตนเองได้ถูกสืบทอดไป ทั้งนี้จากการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนแบบตะวันตก โดยไม่ได้เน้นการเรียนรู้ของวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น ทำให้ขาดช่วงของการเรียนรู้ในรากเหง้าวัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิมไป กลับเลียนแบบการเรียนรู้แบบสังคมตะวันตก การให้ความสำคัญและเน้นการเรียนรู้ในหลักสูตรของศึกษา โดยเฉพาะการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ดี มีคุณค่า มีส่วนที่จะทำให้เกิดการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้ แก่ชุมชนของสังคมไทยที่มีมายาวนานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้

แต่เดิมสังคมไทยมีครอบครัว วัดและชุมชน เป็นหน่วยทางสังคมที่ทำหน้าที่ให้การศึกษานำการอบรมแก่กุลบุตรธิดาการเรียนรู้จากสิ่งใกล้ตัวสัมพันธ์กับชีวิตประจำวัน เช่น

ชนบประเพณีของท้องถิ่น ระเบียบมารยาท อาชีพของครอบครัว ล้วนแล้วแต่ถ่ายทอดมาจากครอบครัวทั้งสิ้น ผู้ทำหน้าที่ในการอบรมเบื้องต้นคือ พ่อ แม่ ครูญาติ พระสงฆ์ และบุคคลในสังคม ดังนั้นกลุ่บุตรธิดาจึงมีความผูกพันใกล้ชิดกับบุคคลเหล่านี้ กับสังคครอบข้างของตนเอง หากมีความประสงค์จะเรียนรู้เพิ่มเติมให้สูงขึ้น ชาวไทยแต่ก่อนนิยมบวชเป็นสามเณร หรือพระภิกษุ เพื่อเข้าศึกษาดำรงและหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในวัดของชุมชน แต่ในการศึกษาในปัจจุบันการเรียนการสอนมักจะทำให้เรียนรู้โดยการท่องจำไม่ได้มุ่งเน้นให้เกิดการเรียนรู้ที่ซึมซับในจิตใจส่วนลึกของผู้เรียน โดยไม่ได้เรียน ผ่านกรอบของการเรียนรู้เหมือนบุคคลธรรมดา (นิติภูมิ นวรัตน์, 2543, หน้า 2) กรอบในการศึกษาสอนให้เรียนรู้ในสิ่งที่ใหญ่ไกลตัว ซึ่งในอดีตสังคมไทยมีโรงเรียนวัดการศึกษาทกับศาสนาถูกล่อหลอมสู่สมองของผู้เรียนพร้อมกัน โรงเรียนกับวัดจะอยู่ร่วเดียวกัน ลานโรงเรียนใหญ่ถ้าไม่พอ นักเรียนสามารถไปวิ่งเล่นในวัดได้ เยาวชนกับศาสนาจึงผูกพันซึ่งกันและกัน เยาวชนเติบโตมาอย่างมีรากเหง้าเข้ากับศาสนา ศิลปวัฒนธรรมประเพณีอันคิงามของไทยได้ เมื่อการศึกษาเปลี่ยนไปจากโรงเรียนวัด เป็นโรงเรียนบ้าน มีการแยกอย่างเบ็ดเสร็จ เด็ดขาด ระหว่างวัดกับเยาวชน กระทั่งโรงเรียนในปัจจุบันนั้นพยายามที่จะทำให้หลุดออกจากหมู่บ้านเหลือแต่ชื่อของโรงเรียนเฉย ๆ การศึกษา ศาสนา และชุมชน ก็ต้องตัดขาดออกจากกันแต่ในความเป็นจริงชุมชนที่อยู่โดยรอบ โรงเรียนส่วนใหญ่เป็นชุมชนที่ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรม ทำสวน ทำนา ทำไร่ แต่ การศึกษาในระบบโรงเรียนไม่เคยได้สอนให้นักเรียนต้องเรียนรู้ในเรื่องเกษตรกรรมเหล่านี้ แต่กลับส่งเสริมให้เรียนรู้ในสิ่งไกลตัว ที่ไม่เคยพบเห็นมาก่อน การศึกษาจึงทำให้คนห่างไกลจากสังคมของตนเองมากขึ้น เมื่อจบการศึกษาก็ไม่มีความรู้ที่จะอยู่ในชุมชนได้ จึงต้องไปประกอบอาชีพในเมืองใหญ่จนเป็นปัญหาในสังคมไทยปัจจุบัน

ด้วยเหตุที่ประเพณีแท้ไม่ว่าโพธิ์เป็นประเพณีท้องถิ่นที่ผ่านการปรับเปลี่ยนมา

ยาวนานได้ แสดงถึงระบบการคิดของคนในชุมชน ได้เข้ามามีบทบาทในชีวิตของชุมชนจอมทองในด้านหนึ่ง คือการได้มีโอกาสร่วมพบปะสังสรรค์ เมื่อถึงเทศกาลความสนุกรื่นเริงของกลุ่มหนุ่ม-สาว อันถือว่าเป็นบุคคลรุ่นใหม่ของชุมชนที่จะมีส่วนในการอนุรักษ์ เห็นคุณค่าและจรรโลงประเพณีท้องถิ่นได้เปลี่ยนไปอย่างต่อเนื่องทุกปี ความหมายในเรื่องของศาสนาถูกเบี่ยงเบนไป ความหมายของประเพณีไม่ได้รับการซึมซับอยู่ภายใต้จิตสำนึกของคนรุ่นใหม่ ซึ่งในอดีตพิธีกรรมเกี่ยวกับประเพณีใดใด มักจะถูกนำไปเชื่อมโยงในความสัมพันธ์กันระหว่างหมู่บ้านและวัดอยู่เสมอ ชุมชนกับวัด จึงมีความผูกพันกันอยู่โดยตลอดมา แนวคิดในพิธีกรรมโดยเฉพาะกลุ่มของคนหนุ่ม-สาว มักจะเข้าไปมีส่วนร่วมแสดงในฐานะตัวแทนของหมู่บ้านในเวทีของงานประเพณีอยู่เสมอ กลุ่มหนุ่ม-สาว จึงเป็นพลังสำคัญในการประสานความร่วมมือกันระหว่างชุมชนกับวัดอยู่

เนื่อง ๆ การได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น การได้แสดงออกถือเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตชาวบ้านของชุมชนจอมทอง ในสมัยก่อน การเข้าไปมีส่วนร่วมของงานประเพณีมักเป็นกลุ่มหนุ่ม-สาวที่พ้นภาระหน้าที่วัยเรียนไป เด็กหนุ่มในวัยเรียนจะเป็นกลุ่มอีกกลุ่มหนึ่งของชุมชน ที่ต่างฝ่ายถูกแยกออกจากกลุ่มที่ชัดเจน แต่การประสานสัมพันธ์กันของคนสองกลุ่มในรูปแบบของการได้เข้าไปมีส่วนร่วมเล็ก ๆ น้อย ๆ ในการจัดเตรียมงาน การที่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมและช่วยกับกลุ่มพี่ ๆ จากการเฝ้าสังเกตคนหนุ่ม-สาวรุ่นใหญ่ ได้แสดงออกถือเป็นการถ่ายทอดรับเอาแนวปฏิบัติมาได้อีกทางหนึ่งโดยทางอ้อม จะสังเกตจากหลังจากจบงานประเพณีไปแล้ว เด็กในกลุ่มเหล่านี้จะนำมาเลียนแบบทำรูปเล่มไม้ค้ำโพธิ์ในทักษะของตนเอง ร่วมกับเพื่อนในวัยเดียวกัน ทำขึ้นอย่างง่าย ๆ เป็นของเล่น ที่ถือไว้ให้ความบันเทิงในช่วงเวลาหนึ่งในขณะนั้น

การวิเคราะห์ตั้งแต่เริ่มการแห่ขบวนของหมู่บ้าน ในขณะที่เด็กวัยรุ่นในวัยศึกษามักจะอยู่รอบนอกของการขบวนแห่จะสนุกสนานร่วมกับเพื่อนในวัยเดียวกันโดยอยู่ภายนอกของขบวนแห่ไม้ค้ำโพธิ์ของหมู่บ้านตนเองตลอดเส้นทางจนถึงวัด แต่ก็จะมีบ้างที่ไปชมดูขบวนแห่ไม้ค้ำโพธิ์ของต่างหมู่บ้าน แต่จะไม่ได้รับการยอมรับให้เข้าร่วมในขบวนแห่ของกลุ่มหนุ่ม-สาวบ้านนั้น เพราะอาจมีเรื่องราว ทะเลาะ ชกต่อย จัดแย้งกันขึ้นมาได้ โดยที่ผลจากการเข้าร่วมในฐานะผู้ชมหรือเป็นสมาชิกหมู่บ้าน มีการจดจำรูปแบบ เรียนรู้จากประสบการณ์การเข้าร่วมในการปฏิบัติประเพณีร่วมกับสมาชิกในสังคม ในหมู่บ้าน การที่ได้มีโอกาสได้เข้าช่วยเหลืองานในการเตรียมขบวนแห่ ในแต่ละปีจะมีส่วนในการรับการถ่ายทอดและเชื่อมโยงความรู้ให้เกิดขึ้นแก่คนรุ่นใหม่ได้เช่นเดียวกัน แต่อย่างไรก็ตามเมื่อระบบการศึกษาในชุมชนได้ปรับเปลี่ยนไป ความนิยมในการให้บุตรวัยเรียนรู้ ได้มีการศึกษาในชั้นสูงขึ้นมีเพิ่มมากขึ้นในชุมชน การศึกษาในชุมชน ได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงกลุ่มหนุ่ม-สาว ที่แต่เดิมเป็นผู้ว่างหรือจบจากการเรียนในระบบโรงเรียน แต่ปัจจุบันหนุ่ม-สาวรุ่นใหม่ ในชุมชนเป็นวัยรุ่น อยู่ในระบบโรงเรียนทั้งสิ้น การเรียนตามหลักสูตรแผนใหม่ เลือกรับวัฒนธรรมที่มาจากตะวันตกเพิ่มมากขึ้น วัยรุ่นได้นำสิ่งที่มีความคุ้นเคย ที่เห็นว่าเหมาะสมกับกลุ่มเข้ามาปรับเปลี่ยนประเพณีไม้ค้ำโพธิ์ของชุมชน นำเอาความทันสมัย ความเป็นสังคมยุคใหม่เข้ามาร่วมสร้างเอกลักษณ์ให้แก่งานประเพณีของชุมชน

ผลจากแนวคิดในการจัดการศึกษาในชุมชนสามารถจัดเป็นประเด็นได้ดังต่อไปนี้

(1) ผลกระทบด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่คนในท้องถิ่น เรื่องภูมิปัญญา

ประเพณีการเรียนรู้ มีผลต่อการเสริมสร้างจิตสำนึกการสืบทอดประเพณีท้องถิ่นต่อเยาวชนในสถานศึกษา

(2) การเลียนแบบพฤติกรรม มีการรับเอาอย่างจากบุคคลที่เข้าร่วมในงานประเพณี จนกลายเป็นแบบอย่างการเรียนรู้สำหรับวัยรุ่นใหม่ที่เห็นว่าเหมาะสมกับกลุ่ม

(3) ศูนย์กลางของชุมชนเปลี่ยนไป บทบาทของศาสนสถานคือวัด ไม่ได้เป็น ศูนย์กลางของการเรียนรู้ ไม่เป็นจุดศูนย์รวมความศรัทธาอีกต่อไป เป็นเพียงสัญลักษณ์ของงาน ประเพณีที่คนทุกกลุ่ม สามารถเข้าไปมีส่วนร่วม ปฏิบัติประเพณีได้ร่วมกัน

(4) คุณค่าของความเป็นผู้อาวุโส ผู้ที่ได้รับการเคารพนับถือ อันเป็นทรัพยากร บุคคลที่มีส่วนมีส่วนสำคัญของภูมิปัญญาประเพณีท้องถิ่น ได้ลดน้อยลงไป ความห่างเหินของ วุฒิภาวะ และสถานภาพทางสังคมของบุคคลแตกต่างกันอย่างชัดเจนในสังคมยุคใหม่

อย่างไรก็ตามในการศึกษางานวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้กรอบแนวคิดที่สำคัญ สองกรอบแนวคิดที่ใช้เป็นหลักในการศึกษาวิจัยเพื่อจะทำให้ประเด็นของบทบาทวัยรุ่นในประเพณี ไม้คำโพธิ์ : บทสะท้อนช่องว่างการเรียนรู้และสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นอำเภอจอมทอง มีความ ชัดเจนและน่าสนใจมากยิ่งขึ้น ก็คือแนวคิดด้านมานุษยวิทยาความหมาย (Interpretive Anthropology) ที่จะใช้การอธิบายให้ความหมาย (Interpretation) ของ Geertz ในฐานะที่ประเพณีแท้ไม้คำโพธิ์นั้น เป็นระบบสัญลักษณ์(Symbolic) ที่มีองค์ประกอบสำคัญหลายส่วนมีความหมายและมีความสัมพันธ์ กัน เช่นการจัดหาไม้คำโพธิ์ การจัดทำรูปแบบของไม้คำโพธิ์ พิธีกรรมก่อนการ จัดทำ มีการ เตรียมงาน ความเชื่อ การปฏิบัติร่วมกันในกลุ่ม การวางแผน การเจรจาต่อรอง การจัดหาดนตรี การเข้าร่วมวงรำนอกจากนี้การศึกษาวิจัย ยังเป็นการใช้พื้นที่ที่มีขอบเขตเฉพาะใน ชุมชนจอมทอง ที่มีหมู่บ้านได้เข้าร่วมในงานประเพณี 10 หมู่บ้านเท่านั้น งานวิจัยในประเพณีไม้คำโพธิ์ยังเป็นการมองระบบสัญลักษณ์ ที่ให้ความหมายแก่สิ่งรอบขบวนแท้ไม้คำโพธิ์ว่ามีพลังและมีอำนาจที่ สามารถสร้างความศรัทธาแก่ผู้ที่เข้าร่วมประเพณีนี้ มีดนตรีเป็นเครื่องช่วยเร้าอารมณ์ มีการสร้าง ความรู้สึกให้คนในชุมชนมาร่วมกัน โดยไม่มีการแบ่งพรรคพวกตามฐานะในชุมชน กิจกรรม การละเล่นที่แสดงออกในงานพิธีกรรมจะเป็นการให้ความหมายในอารมณ์และแสดงวิถีการดำเนิน ชีวิต สร้างเอกลักษณ์ ของคนในชุมชนจอมทอง ที่มีต่อตนเองและมีต่อสิ่งแวดล้อมในชุมชน จอมทองเอง การแสดงออกและการรับรู้ของคนในชุมชนศึกษา จากการวิเคราะห์ความหมายของ ปรากฏการณ์ในงานประเพณีแท้ไม้คำโพธิ์ มีการอธิบายความหมาย แบบแผนการปฏิบัติในพิธี กรรมที่เหมาะสม คือการร่วมแท้ ไม้คำโพธิ์แบบดั้งเดิม ความไม่เหมาะสมคือการดื่มเครื่องดื่มที่มี แอลกอฮอล์ มีการวิวาท ชกต่อยในขบวนแท้ด้วยความมีเมตตา คึกคะนอง ซึ่งเป็นการให้ความหมาย ของผู้ใหญ่ ผู้อาวุโส ผู้ผ่านประสบการณ์มายาวนานในฐานะของคนใน Insider's view

แนวคิดของนักมานุษยวิทยาความหมาย Turner ได้ให้ความหมายของสัญลักษณ์ในพิธีกรรมนั้น มีคุณสมบัติที่ฟังก์ชันถึงคือสัญลักษณ์ (Symbolic) ที่ใช้แทนความหมายมากกว่าหนึ่งอย่าง ทั้งที่พฤติกรรมนั้นสื่อให้เห็นออกมาจากภายนอกและซ่อนเร้นอยู่ภายในความคิดของคน ยังสื่อในความหมายไว้ สองด้านรวมกัน โดยด้านแรกในด้านอุดมคติ คือความบรรทัดฐานและค่านิยมของสังคมโดยพิจารณาจากการวิเคราะห์รูปแบบ และเนื้อหาของ การนำเสนอสัญลักษณ์จะมีหลายรูปแบบหลายโอกาสอาจเข้าไปเข้ามาเพื่อเข้าในความหมายที่ซ่อนอยู่ ด้านที่สองด้านอารมณ์ความรู้สึก งานประเพณีไม้ค้ำโพธิ์ ได้สื่อความหมายที่สามารถ เราอารมณ์ ความรู้สึกร่วมของผู้เข้าร่วมงาน ประเพณีหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้งซึ่งการเสนอแนวคิดของ Victor Turner ใน Ritual in Religion มีการเปลี่ยนผ่านพิธีกรรม Rite of Passage (Turner, 1993, p 235-254) โดยที่พิธีกรรมอยู่ในฐานะที่เป็น Communitas³ ซึ่งต้องการเน้นให้คนบรรลุความเป็นเอกภาพซึ่งกัน และกัน ในสภาพต่าง ๆ โครงสร้างโดยปกติของลำดับขั้นทางสังคม จะถูกสั่นคลอนเมื่ออยู่ใน Communitas สมาชิกในสังคมจะพบว่าตนเองมีประสบการณ์ในฐานะการเป็นสมาชิกในชุมชนที่ เท่าเทียมกัน ฐานะความเป็นปัจเจกชน (Individual) นั้นจะจมอยู่ภายใต้ความเป็นภราดรภาพหรือความเป็นพี่น้องกัน แนวคิดของ Victor Turner เน้นในความผูกพันที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งระหว่างสมาชิกของกลุ่ม แต่อย่างไรก็ตามความเป็น Communitas จะเป็นผลลบทางสังคมเพราะมีการทำลายระบบชนชั้น และอำนาจทางสังคมที่อาจแยกแยะคนที่อยู่ในการปฏิสัมพันธ์กัน ในจุดที่อันตรายของ Communitas จะทำให้เกิดโครงสร้างอำนาจทางสังคม ข้อกำหนดมีลักษณะที่เป็นข้อจำกัดเพียงชั่วคราว โดยที่ลักษณะของพิธีกรรม Ritual นั้นมี 3 ขั้นตอนด้วยกันคือ

- (1) ขั้นการแยกแยะ Separation คนที่จะเข้าร่วมใน Communitas จะถูกจัดแยกออกจากสถานที่ทำงาน ถูกตัดออกไปจากเครือข่ายของสังคมโดยสิ้นเชิง ลักษณะนี้เป็นจริงที่เด่นชัดในวัฒนธรรมชายขอบ
- (2) ขั้น Pilgrim การแสวงบุญ ภายในภูมิทัศน์ทางจิตวิญญาณ Turner เรียกขั้นนี้ว่า ขั้นผ่านระหว่างจุดเริ่มต้นและจุดสุดท้ายของพิธีกรรม Liminal Period ในช่วงนี้เอง Communitas จะเกิดขึ้นในลักษณะของความมีสมานฉันท์กันในสังคม
- (3) ขั้นการกลับคืนสู่สำนักปกติทางโลกของชีวิตจริง เป็นช่วงที่อยู่ในลักษณะที่เรียกว่า (Reintegrate) บูรณาการใหม่ในสังคม โดยที่มีรูปแบบสามเหลี่ยมทางพิธีกรรม และสร้าง

³ Communitas พิธีกรรมที่เป็นสัญลักษณ์(Symbolic)ที่สื่อความหมายทางด้านอารมณ์ ความรู้สึก พิธีกรรมที่สามารถเร้าอารมณ์ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมหรือมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้ง เน้นความเป็นภราดรภาพ(พี่น้องกัน)

ให้เกิดการเปลี่ยนแปลง Status ในวงจรชีวิตของคนลักษณะของ Liminal เป็นช่วงที่ไม่ชัดเจน จะเกิดขึ้นกับคนที่เป็นสังคมาขบค้อยคุดค่านในสายตาคงคนอื่นเช่นทาส โสเภณี คนเร่ร่อน จะมีความรู้สึกที่ต่างออกไปจากคนในกระแสหลัก แต่ก็อาจจะสัมผัสความรู้สึกของคนเหล่านี้ได้ ในช่วงของการมี Communitas

ภาพที่ 3 แผนภูมิสามเหลี่ยมมิติการปฏิบัติ

สามเหลี่ยมมิติของการปฏิบัติ

กรอบแนวคิดอีกประการที่จะได้นำมาใช้ คือแนวคิดชุมชนการปฏิบัติ (Communities of Practice) โดยมีมิติการปฏิบัติที่มองเห็นว่าการปฏิบัตินั้น เริ่มจากการเจรจาต่อรองเพื่อให้เกิดกิจการร่วมขึ้น หลังจากนั้นจึงจะมีการพัวพันร่วมกัน (Mutual Engagement) ก่อนที่จะมีผลสื่งของการพัวพันร่วมกัน (Shared Repertoire) ชุมชนการปฏิบัติเป็นกลุ่มของคนทีเกาะกลุ่มกันอย่างไม่เป็นทางการ โดยมีความเชี่ยวชาญและความรู้สื่งร่วมกัน สำหรับการแก้ไขปัญหาร่วมกัน อย่างใดอย่างหนึ่งชุมชนปฏิบัติให้นัยหนึ่งเกี่ยวกับการเรียนรู้ มองการเรียนรู้ว่าเป็นเรื่องความสัมพันธ์ของการฝึกฝน (Apprenticeship) ระหว่างผู้รู้ (Expert หรือ Master) กับมือใหม่ (Novice หรือ Apprentice) ชุมชนการปฏิบัติมีผู้รู้ยู่ที่ศูนย์กลาง ผู้เรียนรู้เริ่มเข้ามาในฐานะ”ผู้ร่วมขบคอบ” (Peripheral Participants) ก่อนทีจะค่อย ๆ เคลื่อนตัวรูกคืบเข้าสู่ศูนย์กลาง โดยทีกระบวนการรูกคืบเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างตัวตนหรืออัตลัษณัของคณด้วย เนื่องจากการฝึกฝนโดยเป็นการฝึกฝนในการทำงาน งานเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งของชีวิตคณและเป็นพื้นที่ทีคณใช้พัฒนาเอกลักษณ์ของตัวเอง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ที่มีผลกระทบต่อชุมชน ในลักษณะต่าง ๆ นั้น ผู้วิจัยสรุปและรวบรวมได้ดังนี้

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536) ท่องเที่ยวบุญบังไฟในอีสาน : บุญบังไฟต้องรับใช้ชาวยโสธรไม่ใช่ชาวยโสธรรับใช้บุญบังไฟ งานศึกษานี้ได้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่ประกอบด้วยศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณี และวิทยาการ ซึ่งสังคมหนึ่ง ๆ ได้มีการสร้างสรรค์หรือปรับปรุงให้มีเอกลักษณ์เฉพาะตน ซึ่งศิลปะ ความเชื่อหรือประเพณีต่าง ๆ เป็นเครื่องมือในการจัดความสัมพันธ์กันเองและสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อม เมื่อโครงสร้างของความสัมพันธ์ได้มีการเปลี่ยนแปลงไป อันเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดกับระบบเศรษฐกิจ การเมือง หรือสังคม เครื่องมือของ ระบบความสัมพันธ์เช่น พิธีกรรม ศาสนา วิทยาการ ศิลปะ ต้องเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ซึ่งจะถือได้ว่าวัฒนธรรมเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมผันแปรกันไปตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจัยต่าง ๆ เหล่านั้นเพราะต่างก็มีปฏิสัมพันธ์อย่างสลับซับซ้อนอยู่ตลอดเวลา งานที่ได้ศึกษาแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนของประเพณี พิธีกรรม ศาสนา วิทยาการ และศิลปะ ฯลฯ ที่เป็นผลทำให้โครงสร้างความสัมพันธ์หนึ่ง ๆ ต้องมีการเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งย่อมทำให้เครื่องมือของระบบความสัมพันธ์หรือวัฒนธรรม ส่วนที่เป็นรูปธรรมเปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยจุดมุ่งหมายของการศึกษางานท่องเที่ยวบุญบังไฟในอีสานมีสามประการที่สำคัญ

- (1) สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนระหว่างปัจจัยต่าง ๆ และการท่องเที่ยว ใน การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม
- (2) ประเมินว่าการท่องเที่ยวมีส่วนอย่างไรในการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม
- (3) สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับข้อจำกัดในการวางนโยบายของการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ในขณะเดียวกันในท่ามกลางข้อจำกัดการท่องเที่ยว อาจมีบทบาทในการสร้างสรรค์ได้ เช่นเดียวกันการศึกษาในลักษณะนี้ต้องการสำรวจว่าบทบาทดังกล่าวจะทำได้อย่างไร

การวิเคราะห์ในลักษณะโครงสร้างและหน้าที่ของงานบุญบังไฟ ถือเป็นงานบุญที่ช่วยให้สำนึกในความเป็นปึกแผ่นของชุมชนเข้มแข็งขึ้น ในยามฤดูทำนากำลังจะมาถึง การเชื่อเชิญหมู่บ้านอื่นมาร่วมงานเป็นการเชื่อเชิญไปตามเครือข่ายความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ และการดำเนินชีวิตของชาวบ้านเท่ากับเป็นการเสริมความร่วมมือ ในเครือข่ายที่จำเป็นในการดำรงชีวิตของชาวบ้านพร้อมกันด้วย นอกจากนี้งานศึกษายังชี้ให้เห็นว่าบุญบังไฟจึงเป็นพิธีกรรม ที่เน้นความสำคัญของผู้ชาย

ซึ่งจะต้องรับผิดชอบในการทำนา แม้แต่จุดหมายว่าจะขอฝนก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำนา จึงเท่ากับเป็นพิธีกรรมที่ช่วยยืนยันบทบาทเด่นชัดของผู้ชายในกิจกรรมผลิตข้าว ในสังคมที่ผู้ชายมีสถานะดีกว่าหญิงอย่างไรก็ดีความหมาย รูปแบบ และเนื้อหาของงานบุญบั้งไฟ ก็เปลี่ยนแปลงไปพร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมของอีสานด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อราชการเข้ามา มีบทบาทในการจัดงานดังกล่าวจนอาจจะกลายเป็นงานบุญระดับชุมชนไปเป็นกิจกรรมระดับจังหวัด ไปอยู่ในเวทีของทางราชการระดับประเทศ รวมทั้งสนองตอบต่อ นโยบายการท่องเที่ยวระยะหลังต่อมา ปรากฏว่ามีกลุ่มคนระดับต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องกับงานบุญบั้งไฟน้อยลงไปกว่าเดิม กลุ่มคนที่เข้ามาเกี่ยวข้องในงานบุญบั้งไฟในปัจจุบันได้แก่ชาวกุ่ม ชาวดลาด กลุ่มชนชั้นนำตามจารีตเดิม กลุ่มของข้าราชการ และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยรวมทั้งนักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นผู้ขายต่างมีผลประโยชน์จากการเข้าร่วมในงานบุญบั้งไฟ และต่างฝ่ายก็เข้ามากำหนดหน้าตาของงานบุญบั้งไฟตามทัศนคติของตน นิธิ เอียวศรีวงศ์ สรุปไว้ในสภาพความสัมพันธ์ของกลุ่มต่าง ๆ ที่แวดล้อมงานบุญบั้งไฟนี้ นักท่องเที่ยวและการท่องเที่ยว ทำให้เวทีมีทุกกลุ่มเข้ามาเล่นนี้ ขยายวงกว้างออกไป เวทีการแสดงที่กว้างขึ้นนี้สมประโยชน์แก่ทุกฝ่าย นอกจากนี้ยังได้นำแนวคิดในเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคมเข้ามาเชื่อมโยง และชี้ให้เห็นความหมายของบุญบั้งไฟที่มีต่อกลุ่มคนต่าง ๆ ที่แวดล้อม ได้ทำให้เข้าใจในความหมายและการเปลี่ยนแปลงของงานบุญบั้งไฟมากยิ่งขึ้น ยังชี้ให้เห็นถึงความสอดคล้องซึ่งกันและกันระหว่างวัฒนธรรมส่วนที่เป็นรูปธรรม ซึ่งแปรเปลี่ยนไปกับโครงสร้างความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นใหม่เช่นระหว่างการจัดงานบุญบั้งไฟแบบใหม่ ที่จังหวัดยโสธร กับโครงสร้างความสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่างๆในเมืองยโสธรปัจจุบัน ซึ่งจะพบว่างานบุญบั้งไฟแบบใหม่ไม่น่าพอใจเพราะไม่ได้ทำหน้าที่อย่างที่ทามาแก่ชุมชนหรือโครงสร้างความสัมพันธ์ในอุดมคติหรือในอดีต งานบุญบั้งไฟแบบใหม่มีหน้าที่ตอบสนองโครงสร้างความสัมพันธ์ของชุมชน คือเมืองยโสธร โครงสร้างความสัมพันธ์อาจไม่น่าพอใจเท่ากับโครงสร้างความสัมพันธ์ที่เคยมีในหมู่บ้าน เพราะเปิดโอกาสให้ครอบงำกัน มีการเอารัดเอาเปรียบกันมากขึ้นโดยมีกลไกสำหรับควบคุมพฤติกรรมเช่นนั้นไม่มี หรือถึงมีอาจไม่มีประสิทธิภาพพอ เหตุผลเพราะกลไกวัฒนธรรมเก่าหมดสภาพที่จะควบคุมพฤติกรรมมนุษย์ ในโครงสร้างความสัมพันธ์แบบใหม่ ในขณะที่กลไกใหม่ยังไม่พัฒนาขึ้นได้ทันทีที่จะเป็นระเบียบแบบ แผนทางวัฒนธรรมที่ศักดิ์สิทธิ์พอจะควบคุมพฤติกรรมมนุษย์อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เป็นเพราะสภาพในช่องว่างทางวัฒนธรรม จึงได้เกิดขึ้นกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วเกือบทุกแห่ง การจะรักษากลไกของวัฒนธรรมเก่าไว้ให้คงเดิมเป็นไปได้ ท่วมกลางการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น การปลูกฝังกลไกใหม่ให้มีในวัฒนธรรมเดิมให้ได้รวดเร็วจนเกิดกลไกใหม่ที่มีประสิทธิภาพ ปัญหาที่พบ กลไกในวัฒนธรรมเก่า

ถูกเปลี่ยนแปลงโดยไม่มีโอกาสปรับตัว สำหรับเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้าง จนทำให้หมดพลังในแง่ของการเป็นเครื่องกำกับพฤติกรรมของมนุษย์ ในสังคม

ในทำนองเดียวกันประเพณีแม่ไม้คำโพธิ์จัดเป็นประเพณีที่มีการดำเนินพิธีกรรมอย่างเป็นขั้นตอน มีแบบแผนในการปฏิบัติ มีการจัดแยกหน้าที่ตามภาระงานของกลุ่มผู้เข้าร่วม เน้นในการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ในลักษณะการเรียนรู้จากภายนอกที่ค่อยๆ รุกคืบ เรียนรู้จากผู้อาวุโส ผู้รู้ในชุมชน จนสามารถปฏิบัติได้ด้วยกลุ่มของตนเองต่อไป ประเพณีแม่ไม้คำโพธิ์เป็นประเพณีที่ได้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของศาสนา (ต้นโพธิ์) กับธรรมชาติ(ไม้คำ) โดยที่กลุ่มคนที่เข้ามาเกี่ยวข้องเป็นสมาชิกของหมู่บ้าน ศรัทธาในวัดเดียวกัน ขณะเดียวกันการเข้ามาดำเนินการด้วยการสนับสนุนของเทศบาลตำบลจอมทองเพื่อสนับสนุน ส่งเสริมเอกลักษณ์ สร้างความเข้มแข็งให้แก่งานประเพณี ตลอดจนส่งเสริมด้านการท่องเที่ยว เป็นการเข้ามาตั้งเองงานประเพณีแม่ไม้คำโพธิ์ เข้ามาเป็นของกลุ่มตนเองให้ปรากฏ โดยทุกกลุ่มสามารถเข้าร่วมงานประเพณีในชุมชนได้อย่างเดียวกัน

สุรีย์ บุญญานุพงศ์ และสุรศักดิ์ ป้อมทองคำ (2536) ได้ศึกษา ประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว : จุดเปลี่ยนของระบบความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา โดยใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร การสัมภาษณ์บุคคล การสังเกตในการจัดงานประเพณีปอยส่างลอง ที่จัดขึ้นที่วัดจองคำและที่ชาวบ้านจัดขึ้นที่บ้านผาป่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พิธีปอยส่างลอง เป็นพิธีกรรมที่จะสะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธา ความเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนาของชาวไทยใหญ่ โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือการสร้างบุคลากรเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา เป็นพิธีงานบุญที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของกลุ่มชนชาวไทยใหญ่ บุคคลใดที่ได้ช่วยพิธีกรรมนี้ไม่ว่าจะร่วมด้วยการร่วมแรงร่วมกายหรือแรงทรัพย์ ถือได้ว่าได้อานิสงค์แห่งผลบุญอันยิ่งใหญ่ด้วยกันทุกคน การจัดงานจึงเกิดขึ้นมาจากความศรัทธา ความพร้อมของคนในชุมชน ผู้เป็นเจ้าภาพได้รับการยกย่อง นับถือ ได้รับเกียรติอย่างสูงสุดทั้งก่อนการจัดงานและหลังจากการจัดงาน เพราะจะต้องเป็นคนทีคนในชุมชนให้การยอมรับ หลังเสร็จสิ้นงานเจ้าภาพใหญ่ยังได้รับการยอมรับจากสังคม โดยเรียกด้วยคำนำหน้าว่าพ่อส่างแม่ส่าง

แต่ในปัจจุบันประเพณีปอยส่างลอง ได้ถูกนำเสนอในรูปของสินค้า การท่องเที่ยว ซึ่งจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบใหม่ให้เหมาะสมแก่การเป็นสินค้าที่จะนำกำไรมาสู่ชุมชน ได้คุ้มค่ากับการลงทุน เพื่อให้สามารถพัฒนารูปแบบพิธีการให้เหมาะสม และสามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้หน่วยงานของรัฐที่ต้องเข้ามาดำเนินการในฐานะของผู้ประสานงานในการจัดพิธีการเข้ามาของรัฐเป็นจุดเปลี่ยนระบบความสัมพันธ์ของผู้ร่วมงาน เพราะรัฐนั้นมีสถานการณืเป็นเจ้านายในสายตาประชาชน การมอบหมาย การสั่งการเป็นระเบียบขั้นตอน ได้ทำลายระบบ

ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนลง การเข้ามามีส่วนร่วมในงานเกิดขึ้นจากระบบการจ้างแรงงาน การสั่ง การขอความร่วมมือในการดำเนินงาน การจัดพิธีกรรมจึงเป็นเพียงการแสดงให้นักท่องเที่ยวได้ชม โดยที่มีจุดประสงค์การจัดงานพิธีเปลี่ยนไป เด็ก ๆ ที่เข้าพิธีไม่ได้มีจุดมุ่งหมายจะเข้าไปเรียนรู้พระธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาเช่นเคยในอดีต หากเป็นเพียงเด็กที่ได้ชื่อว่าผ่านพิธีกรรมมาแล้ว เพราะส่วนใหญ่จะสึกในวันรุ่งขึ้นหลังจากพิธี การศึกษานี้ได้นำเสนอ ในผลกระทบอย่างหนึ่งต่อการจัดกิจกรรมประเพณีเพื่อตอบสนองการส่งเสริมการท่องเที่ยว ในประเด็นที่เกี่ยวกับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน เพราะขณะการเปลี่ยนรูปแบบประเพณี เพื่อการท่องเที่ยวได้ทำลายความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเดิมให้หมดไป ได้สร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่โดยเป็นระบบความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นผลดีต่อการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมชุมชน และไม่เป็นผลดีต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เป็นระบบที่คนในชุมชนห่างเหินกันมากขึ้น เป็นระบบที่คนจะต้องคิดคำนวณทุกครั้งก่อนที่จะตัดสินใจร่วมกิจกรรมใดๆทางสังคมว่าการมีส่วนร่วมนี้ตนเองจะได้ประโยชน์คุ้มหรือไม่ และใครจะได้ประโยชน์มากกว่า ซึ่งหากระบบคิดคำนวณเช่นนี้เกิดขึ้นเรื่อย ๆ เป็นเรื่องยากที่จะรักษาวัฒนธรรมประเพณีใดๆไว้ได้อย่างสมบูรณ์

เชื่อมโยงกับงานประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์พบว่าเป็นพิธีงานบุญที่สำคัญของคนในชุมชนอดีต โดยมีความเชื่อบุคคลาธิฐานที่เกี่ยวกับการสืบชะตาชีวิต การสร้างกุศลเพื่อภพหน้า เช่นเดียวกับงานประเพณีปอยส่างลอง ที่เน้นความเชื่อมั่นในศาสนาของชาวไทยไทย เป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่ของผู้เข้าร่วมงาน สิ่งที่ทำให้งานบุญ งานประเพณีปรับเปลี่ยนไปโดยการเข้าแทรกแซงจากหน่วยงานของรัฐ หน่วยงานเทศบาล จากการสนับสนุนของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) มีการกำหนดจัดให้ประทุม กำหนดรูปขบวนแห่ การประกวด ให้รางวัลหมู่บ้านชนะเลิศการประกวด ที่สร้างเอกลักษณ์ได้อย่างโดดเด่น ซึ่งจะเห็นได้จากการเข้ามากำหนดโดยรัฐผ่านเทศบาล ความรู้ ความเข้าใจของกลุ่มรุ่นใหม่ที่เกี่ยวข้องงานประเพณีมีน้อยลง การเรียนรู้ประเพณีดั้งเดิมที่ไม่ได้รับการสนับสนุน

จักรพันธ์ เพียรพนัสศักดิ์ (2543) ภูมิปัญญาชาวบ้านในพิธีกรรมของชุมชนชาวกะเหรี่ยง การศึกษาแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในพิธีกรรมของชุมชนเผ่ากะเหรี่ยงเป็นความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติที่สถิตอยู่ในสภาพแวดล้อมกับวิถีชีวิตในด้านต่างๆ การดำเนินกิจกรรมของชุมชนนั้นต้องสอดคล้องสัมพันธ์กับพิธีกรรมที่ชุมชนจัด นอกจากนี้ยังเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง ครอบครัวและชุมชน อีกทั้งเป็นการถ่ายทอดความเชื่อให้สมาชิกในสังคม ภูมิปัญญาชาวบ้านที่พบเห็นได้แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงทางพิธีกรรมมากที่สุดเป็นรูปแบบทางพิธีกรรมตามโอกาส เช่น การแต่งกาย

โดยปัจจุบันโดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นใหม่ ผู้ชายแต่งกายด้วยกางเกงยีนและเสื้อผ้าที่ตัดสำเร็จรูปมากขึ้น ผู้หญิงที่มีฐานะทางด้านเศรษฐกิจได้มีการแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสำเร็จรูปจะมีบ้าง ส่วนคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจระดับกลางและระดับล่างจะพบน้อยที่สุด พิธีกรรมในด้านการบันเทิงเริ่มหดหายไปบทเพลงปกากะญอ ไม่ได้ได้รับความสนใจจากคนรุ่นใหม่ บทบาทการพัฒนาไม่ว่าการศึกษากาเลขตร อิทธิพลของข้าราชการและองค์กรต่าง ๆ ทำให้รูปแบบของพิธีกรรมบางอย่างเปลี่ยนแปลงไป ภายใต้เงื่อนไขปัจจัยที่เกิดขึ้นภายในชุมชนเช่นระบบการปกครองของท้องถิ่นของรัฐ การแต่งงานข้ามเผ่าพันธุ์ ความเชื่อ ความทันสมัย และการรับการศึกษาแบบใหม่ ส่วนปัจจัยภายนอกได้แก่การเข้ามาแทรกแซงของรัฐที่มาใน รูปแบบการพัฒนา การปกครอง การศึกษา การเข้ามาของวัฒนธรรมภายนอกและการท่องเที่ยว

เปรียบเทียบกับประเพณีงานแห่ไม้ค้ำโพธิ์ได้ว่า กลุ่มวัยรุ่นที่ได้เข้ามามีบทบาทในการจัดดำเนินประเพณี เป็นกลุ่มที่มีพลัง การสร้างสรรค์เอกลักษณ์ใหม่ให้เกิดขึ้นในชุมชน แต่สิ่งที่ได้นำเข้ามาปรับใช้ในงานประเพณีและการจัดพิธีกรรมของชุมชนกะเหรี่ยง คือความคิดของกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่น่าวัฒนธรรม ประเพณีภายนอกชุมชนเข้ามาปรับใช้ในพิธีกรรม การแต่งกายที่แปลกออกไปจากดั้งเดิม การใช้ภาษาพูดที่แตกต่างไป การนำความสนุกสนาน รื่นเริงจากเสียงดนตรีเข้ามาสร้างความครึกครื้น เช่นเดียวกับคนในชุมชนกะเหรี่ยง ไม่ได้ฟังเสียงก้องแห่งบทเพลงกะเหรี่ยงอีกต่อไป กลายเป็นเพลงทันสมัยจากวิทยุ จากเทป การแต่งกายตามสมัยนิยม จะพบในคนชุมชนความเคารพ นับถือ ผู้ใหญ่ ผู้อาวุโสเริ่มเจือจางลงไป งานประเพณีไม้ค้ำโพธิ์ ไม่ได้เน้นความโดดเด่นของไม้ค้ำโพธิ์อีกต่อไป จุดสนใจจะเป็นเครื่องดนตรี โดยที่พิธีกรรมที่สืบทอดต่อกันมา ไม่ใช่สิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดเพื่อสืบสานกันต่อไปในชุมชน

อารียา เสวตามร์ (2542) ในงานวิจัยเรื่องผ้าป่าข้าว : บทสะท้อนวิถีคิดของชุมชน เป็นการศึกษาในการให้ความหมายเกี่ยวกับชุมชน จากมุมมองของชาวบ้าน และการให้ความหมายของการพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน ว่าแตกต่างกันหรือสอดคล้องกับชาวบ้าน รวมทั้งได้ศึกษาการให้ความหมายที่ต่างกันของคนกลุ่มต่าง ๆ ว่าอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่แตกต่างกันโดยผ่านพิธีผ้าป่าข้าว ในงานการพัฒนาบริบทที่ชุมชน ชนบทเผชิญกับผลกระทบจากกระบวนการพัฒนาของรัฐ ในความพยายาม ที่จะเข้าไปเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบทุนนิยม และขยายอำนาจของรัฐลงสู่ชนบทในรูปโครงการพัฒนาต่างๆที่ทำให้ชนบทต้องสูญเสียการควบคุมการจัดการทรัพยากรของตนเองไป โดยที่มีการพึ่งพาการตัดสินใจจากภายนอกมากขึ้น ซึ่งในหมู่บ้านพบว่าการเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์นั้นได้ มีผลกระทบกับคนจนที่ไม่มีที่ดินทำกินหรือมีที่ดินน้อยขาดต้นทุนในการผลิตมากกว่าคนมีฐานะดี และปัญหาที่คนจนพบคือการตกข้าวเขียว เนื่องจากต้องกู้ยืมทุนมาก่อน

เหตุเพราะปัญหาข้าวไม่พอกิน เนื่องจากถูกหักค่าเช่าที่นาและดอกเบี้ยจากการกู้เงินมาลงทุน เพื่อการผลิตเชิงพาณิชย์ ทำให้ชาวบ้านต้องตกเป็นหนี้สินมีความจำเป็นที่ต้องใช้เงินสดกันมากขึ้น มีส่วนผลักดันให้เกิดการอพยพแรงงานไปทำงานนอกท้องถิ่นมากขึ้นผลกระทบตามมาคือการติดเชื้อเอดส์ของผู้ใช้แรงงานในสังคมเมือง ในชุมชนยังพบปัญหาผลกระทบระบบนิเวศน์ เนื่องจากการทำลายป่า เพื่อบุกเบิกที่ดินทำกินสำหรับการผลิตเชิงพาณิชย์ ผลการศึกษาการให้ความหมาย เกี่ยวกับชุมชน ในกระบวนการฝ่าป่าข้าว พบว่าการให้ความหมายชุมชนมีความหลากหลายทั้งการผสมผสานและการขัดแย้งกัน ซึ่งเป็นผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการสร้าง เป็นการต่อสู้ช่วงชิงการให้ความหมายทั้งในกลุ่มชาวบ้านกันเอง และระหว่างนักพัฒนากับชาวบ้าน ความหมายในส่วนของชาวบ้านนั้น ฝ่าป่าข้าวเป็นการกระชับความสัมพันธ์อันเหนียวแน่น ดึงมาแบบดั้งเดิม คือการที่ได้ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ในส่วนผู้นำชุมชนและนักพัฒนานั้นให้ความหมายฝ่าป่าข้าวเน้นเชื่อมโยงเกี่ยวกับบุญ และอำนาจศักดิ์สิทธิ์เพื่อสร้างสังคมพระศรีอารีย์ให้เกิดขึ้นในชาตินี้ มีความหมายให้สังคมที่เท่าเทียมกัน เป็นการสร้างสังคมที่ยุติธรรมเข้าไว้ด้วยกัน ข้าวเป็นวัตถุถูกทำให้เป็นนามธรรมมีจิตวิญญาณที่ศักดิ์สิทธิ์ เมื่อผ่านพิธีกรรม หรือการที่ข้าวถูกทำให้มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ เมื่อมีการใช้เงินในการทำบุญมากขึ้น เงินที่นำมาใช้ร่วมพิธีกรรมฝ่าป่าข้าวถูกให้ความหมายใหม่ว่ามีความศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกัน จากการศึกษา ได้พบว่าการทำงานพัฒนาในกระแสวัฒนธรรมชุมชน โดยผ่านกระบวนการรื้อฟื้นของพิธีกรรมฝ่าป่าข้าวในระบบทุนนิยมที่ข้าวและเงิน เป็นวัตถุที่ใช้สนองต่อความต้องการของปัจเจกชน มาเป็นของส่วนรวมที่ใช้ร่วมกันในชุมชนสะท้อนให้เห็นถึงสังคมของชาวบ้านที่ต้องผูกพันกับตลาดและรัฐอย่างแยกไม่ออก นอกจากนี้การเป็นชุมชนของชาวบ้านโดยผ่านกระบวนการฝ่าป่าข้าวบนคุณค่าความยุติธรรมและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น (Local Process) ซึ่งชาวบ้านใช้คุณค่าเพื่อเป็นการท้าทายกับภายนอก ในด้านหนึ่งอีกด้านหนึ่งเป็นการปรับตัวของชาวบ้านในการเผชิญกับผลกระทบของการพัฒนา การเข้าร่วมมือในกระบวนการฝ่าป่าข้าวบนคุณค่าการช่วยเหลือกันไม่ได้เป็นเป้าหมายในตัวเอง แต่เป็นการสร้างใหม่ในความเป็นชุมชนซึ่งแสดงออกถึงความเป็นตัวตนของชาวบ้านในการทำทายการพัฒนาของรัฐจากภายนอก

งานประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์ของชุมชนจอมทอง เป็นประเพณีที่คนทุกกลุ่ม ทุกฝ่ายได้เข้ามา มีบทบาท มีส่วนร่วม และเข้ามำกำหนดเอกลักษณ์ของท้องถิ่นได้อย่างโดดเด่นเช่น กลุ่มหนุ่ม-สาว กลุ่มวัยรุ่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้นำท้องถิ่น ต่างใช้งานประเพณี เป็นเวทีแสดงพลังความสามารถในการสร้างความเข้มแข็ง ให้เกิดขึ้นแก่กลุ่มตนเอง จากผลการปรับเปลี่ยนลักษณะโครงสร้างทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนไป การเสื่อมคลายด้าน

ความเชื่อทางศาสนา ความสนใจต่อเอกลักษณ์ของงานประเพณีคือไม้ค้ำคาน้อยลง ในส่วนที่เป็นงานบุญ งานศักดิ์สิทธิ์ลึกลับทลึงไป ไม่ได้คงอยู่อีกต่อไป มุมมองจากคนภายนอกนั้น ประเพณีไม้ค้ำโพธิ์เป็นเพียงงานสนุกสนานโดยไร้ประโยชน์เท่านั้น เช่นเดียวกับผ้าป่าข้าว ความร่วมมือบนคุณค่าของการช่วยเหลือ ไม่ได้เป็นเป้าหมายสำคัญเช่นเดิม แต่กลับเป็นการสร้างความเข้มแข็งใหม่ให้แก่ความเป็นตัวตนของชุมชนเพื่อท้าทายการพัฒนาจากภายนอกชุมชนนั่นเอง

ที่ผ่านมามะเห็นว่าการศึกษากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม อันเป็นผลกระทบต่อการศึกษาคงคนในชุมชนท้องถิ่นนั้นโดยตรงแล้ว น่าจะพอมักการศึกษาวิจัยในรูปแบบการอื่น ๆ อยู่บ้าง ในลักษณะของการศึกษาในรูปแบบการถ่ายทอดและการจัดเกลาทางสังคมที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์ตามบริบท (Context) นั้น ๆ ของสังคม การนำเสนอผลงานจึงเป็นไปในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป ส่วนใหญ่จะอยู่ภายใต้กรอบ แนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ทางด้านสังคมวิทยา และได้นำเอาความรู้ทางด้านมานุษยวิทยาเข้ามาประยุกต์เป็นกรอบคิด แต่ไม่ได้เน้นถึงรูปแบบของการศึกษาและเก็บข้อมูลที่มีความลึกและมีลักษณะเฉพาะของข้อมูล ผู้วิจัยสนใจจะนำเสนอรายละเอียดในรูปแบบของข้อมูล การศึกษาแนวคิดของคนในชุมชน และนำเสนอรูปแบบในการเก็บรวบรวมข้อมูล ที่ให้รายละเอียดที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เพื่อให้ผู้ที่สนใจศึกษาในเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนได้มีแนวทางในการศึกษาในเชิงการวิจัยเชิงคุณภาพ ในรายละเอียดที่ลึกและการแฝงเร้นในการแสดงออก ของปรากฏการณ์ต่างๆในชุมชน ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนางานวิจัยที่ดีต่อไป

ตารางที่ 1 ตารางแสดงการเปรียบเทียบประเพณีท้องถิ่นกับแนวคิดทฤษฎี

แนวคิด ทฤษฎี	การเชื่อมโยงแนวคิดทฤษฎี
1. แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น กรอบแนวคิด - ภูมิปัญญาเป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ชีวภาพ เป็นปรัชญาการดำเนินชีวิต มีความหมายทุกสิ่งในชีวิต - ลักษณะรูปธรรมที่เป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่นวิถีการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดจนถึงตาย	ประเพณีไม้ค้ำโพธิ์เป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นจากระบบการคิดคนในชุมชน เน้นการคำนึงในศาสนา การสะสมบุญภายหน้า เป็นภูมิปัญญานามธรรม การสร้างเอกลักษณ์ ด้วยการถวายน้ําค้ำโพธิ์เป็นภูมิปัญญาด้านรูปธรรมเป็นประเพณีที่เกิดขึ้น จากการเชื่อมโยง ความสัมพันธ์ของศาสนากับสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกันอย่างราบรื่น
2. แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มและชนชั้น - การรวมตัวในด้านผลประโยชน์ และอุดมคติต่างกัน - บทบาทหน้าที่ในฐานะที่เป็นแกนกลาง และรอบนอกวงในกลุ่ม	การจัดประเพณีจะมีผู้อาวุโสเป็นศูนย์กลางในความรู้ฐานะแกนกลางของความรอบรู้ จนทำให้พิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ กลุ่มวงในเป็นกลุ่มของผู้ใหญ่ พ่อบ้าน กลุ่มหนุ่มเรียนรูให้ ความสนใจ ดำเนินกิจกรรมกลุ่ม วงรอบนอกเป็นกลุ่มวัยรุ่น กลุ่มสาว แม่บ้านที่สนใจ อยากรับรู้ เข้าร่วมงานประเพณี
3. แนวคิดมานุษยวิทยาความหมาย เป็นลักษณะในด้าน - การบรรยายข้อเท็จจริง - อธิบายปรากฏการณ์	อธิบายความหมายของไม้ค้ำโพธิ์โดยที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับ ความศรัทธา ความเชื่อ ในด้านศาสนาเพียงอย่างเดียว แต่มีความหมายไปถึงความเชื่อเรื่องบุญ กุศล การมีส่วนร่วมในกลุ่ม
4. แนวคิดสร้างสรรค์นิยามเรื่องชุมชนการปฏิบัติ - การเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติของกลุ่มคนที่เกาะกลุ่มกันอย่างไม่เป็นทางการ มีความเชี่ยวชาญและความรู้สึกที่ร่วมกัน	- การหาไม้ค้ำโพธิ์โดยมีเครื่องดนตรีประกอบเป็นกิจกรรมร่วมกันในชุมชน - การปฏิบัติพิธีกรรม การดำเนินการร่วมกันเป็นการผูกพันร่วมกันในการปฏิบัติประเพณี - การจัดทำไม้ค้ำโพธิ์เพื่อ ใช้ค้ำกิ่งโพธิ์เป็นผลผลิตร่วมกันในชุมชน การจัดทำโดยใช้ไม้เนื้อแข็ง ดันใหม่ แสดงถึงการมีส่วนร่วมกัน

ตารางที่ 1 (ต่อ)

แนวคิด ทฤษฎี	การเชื่อมโยงแนวคิดทฤษฎี
5. แนวคิดวัฒนธรรมและประเพณีชุมชนท้องถิ่น กรอบแนวคิด - วิถีชีวิต ความประเพณี การปฏิบัติ แนวความคิด ความเชื่อ ที่จัดระบบความ สัมพันธ์ที่จะให้ทุกคนอยู่ร่วมกัน ในสังคมอย่างมีความสุขสงบ	วัฒนธรรมประเพณีเป็นวิถีการดำเนินชีวิตเป็นแบบแผนที่คนในชุมชน สังคมปฏิบัติร่วมกัน มีการสืบทอด กันต่อมา โดยผ่านการเปลี่ยนแปลง ให้เหมาะสมกับบริบทสังคม จนกลายเป็นเอกลักษณ์ให้ท้องถิ่น สะท้อนถึงวิถีการปฏิบัติร่วมกันของคนในชุมชน ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีล้วนแล้วผ่านการคัดสรรมาอย่างดียิ่ง เพื่อให้คนในชุมชน ได้ดำเนินแบบแผนเดียวกัน
5. แนวคิดด้านการจัดการศึกษาในชุมชน กรอบแนวคิด - การศึกษาในระบบ โรงเรียน - การศึกษานอกระบบ การศึกษาไม่ได้มุ่งเน้น ส่งเสริมเรียนรู้ในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่น เสริมสร้างหลักสูตรท้องถิ่น เตรียมบุคลากรเพื่อพัฒนาความรู้ในเรื่องของท้องถิ่น	กระบวนการจัดการศึกษาทางสังคมของชุมชนด้วยการเรียนรู้ ถ่ายทอดประเพณี ภูมิปัญญา ได้ถูกกลายในรูปแบบปฏิบัติ ที่เป็นแบบอย่างมา การถ่ายทอดในโรงเรียน เรียนรู้พื้นฐาน ความ เป็นมา รากเหง้าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่ได้ จัดหลักสูตรเพื่อสนับสนุน ส่งเสริมการเรียนรู้ อย่างจริงจัง การเรียนรู้สิ่งใกล้ตัว ทำให้วัยรุ่นรับวัฒนธรรมภายนอก และออกนอกชุมชนของตนเองไปสู่สังคมทันสมัยกว่ามากยิ่งขึ้น